

FORGÁCH FERENC
MARTINUZZI ÉS IZABELLA HISTÓRIÁJA

Minekutána János [király] e világot a másvilággal cserélte fel [1540], a polgárháború megújult. Mert Ferdinánd nagy sebbel-lobbal sereget szerelt fel, s Izabella királynét csecsemő fiával együtt Budán ostrom alá fogatta vezéreivel; abban a reményben ringatózott [ugyanis], hogy – mivel még nem szilárdult meg a hatalmuk, – nemcsak Budát szerezheti meg, hanem a háborúságnak is egyszer s mindenkorra véget vethet, ha a királynét gyermekével együtt hatalmába kerítheti. A királyné azonban igen derekasan helytállott az ostromnak, kiváló emberei: [Fráter] György váradi püspök, Verbőczy István, Török Bálint, s Petrovics Péter támogatásával, nem is beszélve sok más, harcban jártas emberéről. Végül a segítségül hívott Szolimán [szultán] is megérkezett, s a császári hadakat szörnyű mézszárlással szétverte, a győzelem kivívása után Budát megtartotta magának, a királynét és kisfiát pedig bánalom nélkül eltávolította [1541. aug. 29.]. Ami még megmaradt Magyarországból, s Erdélyt János [király] fiának átengedte. Ebben az időben tehát a királyné birtokában vala Erdély, a Felvidék, s Délmagyarország Temesvárral és Lippával, Belgrádtól kezdődőleg kelet felé. S miközben Ferdinánd a háborút magára vonta, s egyik vereséget a másik után szenvedte el, Erdélynek, a Felvidéknek és Délmagyarországnak a helyzete éppen nem volt szájalomraméltó. A háborúk ugyanis elcsendesedtek volt, s szinte visszatért az ország régi képe. Ez így maradt tiz esztendeig; ekkor azonban mind a belső, mind a külső háborúra akadt elég új ok. Ferdinánd ugyanis, – noha a magáét nem

tudta megvédeni, s nagyobb részét el is vesztette, s noha soha sem állta a harcot, mégis szerette béke idején elvetni a háború csiráit, – elhatározta, hogy [Fráter] Györgyöt megkörményékezi, előbb csak titokban, majd követségek útján is.

De mielőtt a dologra térnék, szükséges, hogy egy kissé messzebb pillantsunk vissza. János [király] birtokában tartotta Budát, s Magyarország többi részét, kivéve azt, ami Ausztriához csatlakozott; mikor pedig az élők sorából távozott volna, végrendeletével [Fráter] Györgyöt és [Petrovics] Pétert rendelte gyámokul. Györgynek nem sokkal előbb adományozta a váradi püspökséget, Péter pedig, akivel atyafiságban volt, egyrészt előrehaladott kora miatt, másrészt, mivel soha nem volt gyermeke, nem került gyanúba, [hogy a trónra vágyik]. Az ország részein megosztóván, György megkapta Váradot és Csanádot, ezeket az igen gazdag püspökségeket, s Délmagyarország minden vármegyéjét, ami csak Erdély határaitól a Tiszáig elterül: Szatmárt, Zarándot, Bihart, Szolnokot, Békést. Erdélyben pedig a legtöbb és legerősebb várat; a városokat és a főurakat pedig részben mérhetetlen pazarlással, részben tisztségekkel, s méltóságokkal magának lekötölte. A Tiszán túl, a Felvidéken Cecey Lénárt Kassát kormányozta, s nagy területeket. Petrovics Temesvárat és Lippát birtokolta, és sok más várost és várat a keleti részekkel, azonkívül Lugost és Karánsebest a hozzátartozó rác vidékkel egészen a Dunáig és Belgrádig, [végül] a királyné Erdélyben Gyulafehérvárt, ezt a nagyon kedves és javakban bővelkedő várost, mely azonban csak régimódi falakkal volt megerősítve. Ezek a területek Buda elvesztése után [is] megmaradtak János király fiának hűségén, s hozzá olyan jólétben, hogy különbet nem élveztek még a régi királyok idejében sem. Férfiak és paripák, fegyverek és kincsek bőven voltak ebben a tágas és igen gazdag országban, s a vitézségben sem volt hiány, noha a királyságnak s a nemzetnek híre-neve idáig süllyedt. De a Felvidéken, a Dunán innen és a Dunántúlon, s Illyricumban János király halálával először Buda veszett oda a német hadakkal és a dunai részekkel és sok más mindennel; sőt az országnak azon részei is, melyek Ferdinándhoz csatlakoztak, rögtön Szolimán hatalmába kerültek, és Jajca, Szlavónia, Horvátország, Esztergom, Fehérvár, Siklós, Valkó, azonkívül megszámlálhatatlan várak és városok, s mérhetetlen tartományok. Tehát valameddig a gyámok és a királyné egyetértésben éltek, boldogultak; azután azonban egyetlen embernek hitvány és kielégíthetetlen nagyravágyásból

támadt hűtlensége enenmagát s az országot romlásba döntötte. A zavar magvai Krisztus születésétől számítva ezer ötszáz után a negyvenkilencedik évben vették el. [Petrovics] Péter, mikor látta, hogy az ország kincseit nem a közjóra, sem pedig a király hasznára fordítják, hanem egy ember hatalmának gyarapítására elvonatnak, nehogy az ő halálával, – mivel megbízhatatlanok voltak az udvarbeli emberek, – eltékozzák a kincseket, azt kívánta, hogy az ország vagyonát és kincseit – őrzésükre a legkiválóbb férfiakat választva ki – a király felserdüléséig halmozzák össze, s őrizték meg. [Fráter] György azonban, mint-hogy kapzsi, nagyravágyó és gyanakvó volt, nemcsak hogy megakadályozta ezt, hanem [szándékát] rossz néven is vette. Ugyanis olyan nagy hatalma volt, mint kormányzónak, hogy semmi más nem hiányzott a legfőbb ranghoz és méltósághoz [neki], csak a királyi cím. A királyné pedig, akinek jövedelmei alig voltak elegendők az udvar szükségleteire, nagyon nehezen tudta már tűrni György hatalmaskodását, s már azon gondolkozott, hogy Lengyelországba megy, de a két gyám – noha már ekkor gyűlöltek egymást – kéréseivel és ígéreteivel visszatartotta. Bona királyné [Izabella anyja], anyai szeretettől indítatva közbenjárókat küldött, s akkor még össze tudta békíteni őket, de ez a megértés, mivel a gyűlölködés régi okai megmaradtak, nem sokáig tartott. Ezért [Petrovics] Péter s Délmagyarország mágnásai: Patócsy Ferenc és Losonczy Antal kérték a királynét, hogy Lippára menjen (Alsómagyarországnak ez a városa alacsony falakkal volt körülvéve, s benne erős vár állott), s megígérték, hogy nem fogják tűrni a királyi udvar méltóságának megkisebbitését. A királynét, aki ezt készítette elő, György kecségtetéssel, könyörgésekkel, s gyűlölködésével azt a félelmet keltve, hogy – ha szükségét látná, – erőszakot is kész lenne alkalmazni, visszatartotta, s mikor a királyné és [Petrovics] Péter Szebenbe utazott, megtiltotta, hogy bebocsássák őket, nehogy ezt a nagyon erős és nagyon gazdag várost mintegy az ország fővárosává tegye. Ez pedig szörnyű mód bántotta a királynét, s minthogy mélységesen áthatotta a fájdalom, nem titkolhatta el könnyeit, s mindenki más is felháborodott ekkora hálátlanságon és vakmerőségen, így a harag és gyűlölködés elharapózott. Mivel György ezekből a dolgokból azt látta, hogy az ország a királyné felé hajlik, s a rövidesen férfikorba lépő Jánostól is félt, cselszövésre és gazságra vetemedve új dolgokkal fondorkodott, s titkos levelek és ügynökök oda és vissza jöttek-mentek. Végre Ferdinánd

Salm Miklós grófot, hadainak fővezérét küldte hozzá megbízatással. György a megbeszélésekre kijelölt Bátorba, Báthory András városába szeptember hatodikán érkezett meg, válogatott lovas és gyalogos csapatokkal környezve, akiket állandóan zsoldjában tartott testének őrzésére. S más dolgokban is királyi udvartartással rendezkedett be, mert – eltekintve a címtől – királyi hatalmúnak mutatkozott. [Salm] Miklós a rábizottakat nagyszerű beszédben eléadta. Mi azonban csak a velejét mondjuk el, mert a titkos megbeszéléseken senki sem volt jelen. Ha Magyarországot átadja Ferdinándnak, az ezért kész visszaadni János [Zsigmondnak] egész atyai örökségét, mely a királyi vagyon után a legnagyobb volt; továbbá a királynének hitbérét és hozományát, mely – tekintve mindkét fejedelem nagyságát, – a lehető legfényesebb volt, végül pedig Györgynek magának a váradi püspökséget, s ahhoz hozzáadja Erdély kormányzóságát, s ki szándékozik számára eszközölni a pápánál a bíbornoki kalapot. Ezekre a pontokra mindketten esküt tettek. De György – kapva az alkalmon – a királynének másokat mutatott be. Kihirdették, hogy a Krisztus születése utáni 1550. év kezdetével január elsejére Kolozsváron országgyűlés lesz, [nagy mulatságokkal] és lakzikkal, s ahogy illik a jelenlegi helyzethez, mindenképpen vidám lesz. Egy dénár hijján egy forint adót szedtek, mert a nemzet szokásától eltérni nem szabad. György a tömeget Csáky Mihály kancellár és Horváth Mihály megölésére izgatta, mert ezekre, mint igen hűséges emberekre, gyanakodott, hogy a királynének tanácsot fognak adni, miután azonban a vádak maguktól halomradóltek, a [királyné] a büntetéstől feloldotta [őket]. Ferdinánd is országgyűlést hirdetett Pozsonyba február 5.-re, s ezen az ő buzgalmáról, fáradozásáról s költségeiről [szóló] megszokott [beszéd] kívül beszámolt a török szultánnal öt évre megerősített fegyvernyugvásról s hogy követe reményt ébresztett, hogy a török császárral békét [köthet]. Mindezekért nagy dicséretekkel hálálkodtak a királynak. Nem sokkal később elárulták a titkos [tanácskozásokat], s ezért sokan átálltak a királynőhöz. Ugyanakkor [Petrovics] Péter is megírta ezt Szolimánnak. Ugyanabban az időben II. Henrik, a franciák királya, mivel tudott az V. Károly császárnál lévő követei útján a tanácskozásokról, semmit el nem hallgatva az egész dolgot felfedte Szolimánnak. Szolimán ugyanis azokat, amikben János [királlyal] megegyezett, fiával szemben is állani akarta. Ezek pedig a következők voltak: Szolimán mindazt, amit Magyarországból kezében tart, János-

nak visszaadja, egészen Eszékig, János pedig nem adó, hanem ajándék fejében minden egyes évben ötvenezer aranyforintot fizet. De egyet kikötött: árulás útján (mint ahogy azelőtt egyesek megtették) átpártolás ne történjék a németekhez, s ha ki átpártol, idézze perbe. S elhatározta, hogy ugyanezen feltételek mellett II. Jánosnak megszerzi Ferenc francia király leányát. Mindezekre bizonyoságul szolgálhatnak nekünk, hogy Budát, Becsét, s Becskereket János [királynak] visszaadta, fiának pedig, mikor a szigeti ostrom alatt látogatására Nándorfejérvárra ment, arany koronát készíttetett. Henrik [francia király] pedig, mikor apja meghalt, testvérét nagy segítséggel feleségül felajánlotta; ezeket a dolgokat később bővebben elmesélem. Miután [a megegyezést Ferdinánd és György között] megtudta, Szolimán a dolog méltatlan voltán erősen elcsodálkozott, s Mahmut nevű követét (ők csausznak hívják) sebtiben kemény üzenettel és levelekkel küldte egyes emberekhez, a vármegyékhez és városokhoz, s az az országgyűlésen azonnal átadta, s ilyen szavakkal erősítette meg: Mindenki tudja, hogy mikor Buda a hatalmába került, mennyire támogatta a királynét fiával együtt, úgy hogy nem kételkedhetett abban, hogy ő mind Magyarországnak, mind Erdélynek segítségére és támogatására lesz. Így – semmi erőszaktól vagy jogtalanságtól sem sértve – szabadok maradtak, noha csak tiz-tizezer forintot kapott évenként, mint jótéteményére való emlékezést a hatalmas és igen gazdag ország vagyonából. Györgyöt kormányzóvá tette, s hűséggel elkötelezte, mert azt hitte, hogy szerzetesi volta, öregsége miatt, s a királyi méltósághoz illően a megállapodást, a hűséget, az állhatatosságot és a jótéteményre való emlékezést sohasem fogja elvetni. Ezzel szemben most királynéját, s uralkodó fiát, természetes urait, az országot és enmagát elárulta. Megbízta tehát [a rendeket], hogy mint hűtlent s árulót fegyverrel üldözzék, s vagy elfogva vagy felkoncolva büntessék meg. Másképpen, ha ezt elmulasztják, tüzzel-vassal bünteti meg őket. A királynénak, mint leányának, Jánosnak, mint fiának, atyai szeretetét, s az elvállalt védelemnek a biztonságát adatta hírül; ugyanakkor [Petrovics] Péter sereget toborzott. Losonczy Antal és Patócsy Ferenc egy-egy lovascsapattal csatlakoztak. Gyulafehérvárott táborot vertek; majd [Petrovics] Péter Alvincet harc nélkül elfoglalta, s innen csapatainak egy részét a rác Cserepovit Miklós vezetésével Csanád elfoglalására küldve, seregét megosztotta, s maga a többivel Gyulafehérvárra visszatért. György azonban minderről

értesült, ami csak történt, hű szolgálai és kémei útján, s úgy vélte, hogy nem szabad késlekednie, tehát Szászsebes és Medgyes erdélyi városokat elfoglalta, s akit csak tudott, országgyűlés címén összehíva, Szolimán megcsalására az ország nevében követeket küldött semmitmondó üzenettel. Közben nagy vesztegetéssel elpártolásra csábította a székelyek vezető embereit, s Vásárhelyre menve, elfogván néhányat a királyné hívei közül, Andrást és Bálintot az igen előkelő Mártonfii családból a királyné elleni dühös haragja miatt megölette. Varkocs Tamás Váradi kapitánynak megparancsolta, hogy sereget gyűjtsön, s Csanádnak segítségére menjen. Cserepovit Miklós nyolcezer ráccal Csanádot keményen ostromolta, s köröskörül ellenséges cselekményeket hajtott végre. Mikor Varkocs Tamás megérkezéssel elmenekült, sokakat lemészárolt, s a Temesvár körül elterülő földekről hatalmas zsákmányt vitt el. Szolimán mindezekről a királynőtől és Mahmuttól gyors követek útján értesült. Ali csausszal János [Zsigmondnak] aranyozott kormánypalcát küldött, nekik és [Petrovics] Péternek arannyal rajzolt kaftánokat, a megszokott ajándékot, azokat pedig, akiket – mint fentebb mondtuk – György követekül küldött, ezekkel együtt visszaküldte, hogy felettük kénye-kedve szerint ítélkezzék. Ali a rábízott dolgot eléadta, hogy János [Zsigmond] gyűjtsön akkora sereget, amekkorát csak tud, s amennyi katonát akar tőle, az ő belátása szerint megkapja; mindkét Oláhország vajdájával, s a budai basával már el van intézve a dolog. Késedelem nélkül követül küldik a budai basához Szalánczy Jánost, Oláhországba pedig hírvivőket küldenek levelekkel. György pedig, ilyen nagy veszedelemtől aggódva, kéréssel, vesztegetéssel, félelemkeltéssel segítségért kilincsel, féltelenséggel és rablással utat tört, s Gyulafehérvárnál tábort vert, hogy a királynét megfélemlítse. Azt a mesterséget találta ki ugyanis György, hogy a maga hatalmát növelje, s a királynéét lerontsa, hogy a székelyeket, akik mindig készek voltak a lázadásra, ha akadt, aki megrontsa őket, s nemességükre nézve előkelők voltak, a maga pártjára vonta, mert nagy ajándékokkal és megvesztegetéssel megmetyélezte, s tartotta őket. Így tehát a kiváló embereket buzgó híveivé tette, s őket mintegy országgyűlésbe hívta, amikor akarta. Az ország lakosai nevében tehát követeket küldtek a királynéhoz, s követelték, hogy engedje ki János [Zsigmondot], ők új esküt akarnak tenni neki. Megértette ebből a királyné nemcsak azt, amit mondtak, hanem azt is, ami valóban volt, s ismerve a cselvetést, hasonló ravaszsággal kijátszotta. Azután fegyver-

nyugvásban egyeztek meg, s megkötötték a békét, hogy mindkétfelől elbocsátva a seregeket, visszatérnek a királyné és fia engedelmségére és hűségére. György hitványul, megalázkodva, térdeire borulva, sírva, könnyezve könyörgött bocsánatért; egyszóval: ha nem lett volna színlelés a dologban, bűnbánata egyházi emberhez illő lett volna. Erre a királyné így válaszolt: «Ha már ennyire elfeledte János király jótéteményeit, mégis félni kellett volna Istent, a bűnök bosszulóját, s tiszteletben kellett volna tartania a hűségére bízott gyermeket»; János [Zsigmond] s akik a közelben álltak, könnyekre fakadtak visszaemlékezve az elmúltakra, s egyszersmind félve az eljövendőtől. Így pillanatnyilag helyreállott az egyetértés.

De már Kászon budai basa gyorsított menetben Lippán, Erdély végvárán át nagy sereggel előrehaladva Tótváradjára érkezett, s követek útján tárgyalt a királynéval, hogy kiket kell a lázongók és bajcsinálók közül megbüntetni; ugyanakkor híre jött, hogy a moldovai és havaselvi [vajda] is táborba készül sietni. Ennyi harci hír nem maradt terméketlen. György gyorsan megbízásokat és követeket küld szét, s hadat gyűjt a zászlók alá. Így rövidesen hatvanezer fegyveres gyűlt össze Szászsebesnél; a brassói hegyek megszállására Kemény Jánost, a Vöröskapuhoz Kendeffy Jánost küldte, s mindegyik mellé erős csapatot adott. Magyarországon Varkocs Tamásnak parancsolta meg, hogy sereget toborozzon, s a vármegyéktől segédcapatokat kérjen. Kászon közben kétszáz lovas küldött előre Feru ágával, s ezek Déva vára alatt a városban megszálltak, majd újabb ötszázat [küldött]; mikor erről értesült Török János, aki dicsőségre és bosszura vágyott, [ugyanis] élt az emlékezetében, hogy apját, Bálintot, Budán elfogták, s sztambuli fogságában halt meg, és akinek Hunyadon erős vára volt sok emberével, elhatározta, hogy atyja szellemének az ellenség leölésével és vérével fog áldozni. Ugy vélte tehát, hogy ilyen alkalmat nem szabad elszalasztani, s miután előbb kikémlelte a városbíró és a polgárok megbízhatóságát, mindössze száztizenhárom lovassal, s hatszázhetven gyalogossal az éj leple alatt megtéve az utat, hajnalhasadtával, miután megparancsolta a gyalogosoknak, hogy a sövényeken és kerteken keresztül törjenek be, maga a lovasokkal – eltávolítva a kapuktól a torlaszokat (ugyanis a város falak nélküli, gyenge volt) – benyomult, s a részben még álomból felrettenő, s fegyverekért rohanó [ellenséget] megszalasztja, leöldökli a házakban, s az úton szembejövőket leteríti. Annál nevezetesebb volt ez az öldöklés, mert – miután

az utakat és ösvényeket megszállták, – a szétfutókat az utolsó szálíig elfogták, vagy leölték. Maga [Török] János, miután a katonák az öldöklésben szétszóródtak, nehéz viadalban megvívott Feru agával – ez gyalogosan, az lovon – s hosszú ideig küzdve önmagának nem minden veszélyeztetése nélkül lett győztes, s ellenfelét törrel mindkét oldalán átszúrta. Feru aga és majdnem mind levágattak. A győzelem és bosszuállás örvendetesebb volt, mint a zsákmány, mert annyi ellenséget nem több, mint négy emberének elvesztésével leölve úgy látszott, hogy elégtételt vett atyja haláláért. Néhányan a táborba visszamene-kültek, s mint ilyen ijedelmeknél meg szokott történni, az igazat még nagyobb dolgokkal keverték az ellenség csapatairól és vitéz-ségéről; Kászon [tehát] attól félve, hogy körülzárják, miután az átjárás azon az úton, amelyen jött, akadályokba ütközött, semmit sem végezve Budára kényszerült visszatérni. Ugyan-ezekben a napokban a havaselti [vajda] a Vereskapun át török és oláh csapatokkal benyomult Hátszegre (így nevezik); Török János Vas Benedeket küldte, minthogy ott fennhatósága alá tartozott néhány község és falú, s [ő] a környékbeli nemességet és a falusiakat mind zászlaja alá hívta feltartóztatta az ellenséget, míg Kendeffy János gyorsított menetben meg nem érkezett. Négyezeröttszáz oláh és török volt vegyesen az első csatasorban. A mieink elhatározva és felkészülve a harcra nem késlekedtek tovább, mint míg a dobok [megperdültek] s a kürtök meghar-santak; rárontottak az ellenségre, s az első rohammal szét-verték. Azoknak is, akik a második sereghez tartoztak, elment a bátorságuk, s szétfutottak, a moldovaiak nagy sietséggel és gyorsasággal a brassói hegyek jólismert erdőségein át a Székely-földre törtek be, hogy pusztítsanak, s veszély nélkül zsákmányol-janak. Ezek december elseje előtt történtek. György törekvései meghiusulván, béke lett, s miután az ellenséget becsülettel el-űzték, alig kezdődött meg a nyugalom, mikor széles kapu tárult új és állandósuló belső és külső háború számára. Mert minden bajnak, ami csak ezután következett, az volt az oka és eredete, az elpusztulásra és elpusztításra [vezető] állandó balvégzet mel-lett, hogy szeretet helyett a kiirthatatlan, semmi kárunkkal, semmi félelemmel, semmi könyörgéssel ki nem engesztelhető gyűlöletben [éltünk], s ellenség helyett polgárainkat, s magunk vérét üldöztük vakon a végső pusztulásig.

A következő év elején újból megkezdődtek tehát Ferdinánd és György között az alkudozások, s nem sokkal később Salm Miklós gróf és Báthory András küldettek ki ismét, hogy György-

gyel Diószegen, Forgách Zsigmond városában megbeszélést tartsanak. Pedig még nem mullott el annak a fegyvernyugvásnak az ideje, melyről Ferdinánd a pozsonyi országgyűlésen az előző évben nyilvánosan, a nép tetszésére beszámolt, hogy Szolimánnal megkötötte, s hogy a békét reméli, s melyben II. János [Zsigmond] is bennefoglaltatott. Ezután nyilvánosságra hozták a titkos [tanácskozásokat], mire a királyné Enyed városába országgyűlést hirdetett, s György barátai közül többen, vétke miatt lelkükben elidegenedve tőle, a királynéhoz pártoltak, és az ország is a királyné pártján állott. Petrovics Péter Temesvárott fegyvert és sereget gyűjtött, Györgynek pedig hírül adják a dolgok [ilyen] intézését, s megparancsolják, hogy Váradon maradjon. De ő aggódva, s még nagyobb rossztól félve, ha a hatalom kicsúszik kezéből, Ferdinándot értesíti a dolgok állásáról s elrendeli, hogy siessenek a segédcsapatokkal; ő maga pedig összegyűjtve csapatait, Magyarországon át önkényesen Erdélybe, s az országgyűlésbe nyomul. Ott országszerte békét [igyekezett] létrehozni, s engedelmességet színlelt, mire a királynő [nagy] mérséklettel azt felelte, hogy mihelyt az országról és a közjóról határoztak, urat és alárendeltet maguk között törvény elé akarnak idézni. Miután a gyűlést huzták-vonták, s üres szavakkal játszadoztak, a királynő eltávozott Gyulafehérvárra. György a székelyek közül sokat, s a városok követeit vesztegetésekkel, s nagy ígéretekkel a maga pártjára állította. A legnemesebbek és a legjobbak mind a királynét követték. Balassa Menyhértet, Kendi Antalt, Csáky Mihályt s Kis Pétert [Ambrust], a királyné tanácsosait, mint az egyenlenség okozóit, György bevádolta, s eltökélte, hogy halállal kell bünhődniök. De nehogy elúzzék s megbüntessék, a megbeszélés szerint idejében segítséget szerzett. Mert Ferdinánd V. Károlytól hadvezért kért, ugyanis az övével mindig szerencsétlenül járt, a magyarok pedig, noha kipróbáltak és igen húségesek voltak, valami bennerejlő ősi gyűlölet miatt nem tetszettek neki; Castaldo János Baptistát kapta. Ezt tette fővezérévé Ferdinánd, s melléje adta Báthory Andrást, Nádasdy Tamást és Losonci Istvánt, akik katonai kiválóságra, tekintélyre és születésre nézve jóval különbek voltak, s egy vezérnél sem hátrábbvalóbbak, de nem használták fel kiválóságukat. Ugyanis, ámbár a Mátyás-féle fegyelem a fejedelmek járatlansága és nemtörődömsége miatt megromlott, s az idegen nemzetek egyetértettek abban, hogy dicsőséges nevének el kell pusztulnia, még sem volt annyira meddő Magyarország földje, hogy az erényeknek kiváló példáit

ne szülte volna. Ferdinánd csapatai Castaldo János Baptista vezetésével már Almás várához érkeztek azon az úton, melyet Meszesnek neveznek. Akkor György visszatért, hogy Gyulafehérvárt ostromolja. Ezt megtudva a királynő az egy mértföldre levő Szászsebes községbe ment, s őrségül Horváth Ferencet hagyta hátra. Husz napon át ágyukkal törték és ostromolták [a várat], s ez idő alatt György nem mulasztotta el, hogy a királynőhöz leveleket és követeket ne küldözzön, váltakozva ígérgeessen és tanácsokat adjon, s hogy [hangoztassa], gondja van rá és fiára, és hogy valamennyire félelmet keltsen benne Megfélemlítéssel, fenyegetésekkel, ígéretekkel rávette, hogy Gyulafehérvárt adja meg. Miután [a várat] a királyné megbízásából átadták, György az ott talált értékes holmit visszaküldte, s egyszersmind követeket küldve megbeszélést kért a királyné és fia érdekében, ha előbb foglyokként átadják Ferdinándnak Balassa Menyhértet, Kendy Antalt, Csáky Mihályt és Kis Pétert [Ambrust]. A királyné mégis számukra könnyen kegyelmet kapott Ferdinánd vezéreitől, akiket fentebb felsoroltunk, s a tanácskozáson végiggondolta mindazt, amiben Ferdinánddal megegyezett, s miután ezidőszerint árulással legyőzték, javairól és hatalmáról lemondott. Midőn tehát a királyné a fiával, s György és Ferdinánd vezérei a megbeszélte napon Felvincen összejöttek, a királyné így szólt: «A koronát és a királyi jelvényeket, hogy az Isten Magyarországnak és népének szerencsét és boldogságot adjon, a kezeimből nektek, Magyarország vezető emberei, átadom s átnyujtom, hogy azt a ti javatokra használjátok fel, ha más hasznosabbat határoztok; de talán nekem dicsőségemre lesz, hogy férjem szolgájának és [az általa] felemelt embernek a csele győzött le, s hogy az annyi háboru okozóját, a koronát, noha akár hosszabb háborúra is elég lett volna a reményem, erőm, s közeli segítségem, a ti egyetértéseteket s javatokat a magam és fiam javának elébetéve, ha csak ez akadályozta eddig is azt, átadtam. Az Istent, s az embereket hívom tanúnak, hogy ilyen nagy bajban is a legfőbb vigaszom, hogy semmi rátok nehezedő bajnak vagy kellemetlenségnek nem tölem eredt az oka és kezdete. De Istenemre mondom, elborzad a lelkem, olyan csapásokat, olyan bajokat, olyan szerencsétlenségeket látok rátok [zudulni]. Téged hívlak legjobb s legnagyobb Isten, téged, az árvák pártfogóját, téged, a bűnök megbosszulóját, hogy a szövetségek, fegyvernyugvások, esküvel megpecsételt békék, az isteni és emberi jogok megszegőit örök büntetéssel sújtsad. S bizom benne, hogy engem s gyermekemet őrizni

fogs, ki az igazakat sohasem hagyod el.» Miután mindezeket gyors futárokkal hírül adták Ferdinándnak, s a válasz megérkezett, országgyűlést hívtak össze Kolozsvárra [1551.]. Oda összegyűltek a királyné, György s a pártok vezérei, s a [királynével] szemben tekintélyes párt keletkezett. Akkor a királyné a hatalmat átruházta Ferdinándra. Ezzel szemben a pártok vezetői, miután köszönetet mondtak, a király pártfogását, hitbére fejében száznegyvenezer aranyat, s Sziléziában az oppelni hercegséget biztosították; s a rokonsági köteléket ott, majd később az oltárnál, [Ferdinánd] legkisebb lánya, Johanna nevében; a házasságra ünnepélyesen megesküdték Castaldo János Baptista, s Nádasdi Tamás, a másik oldalról a királyné nevében János [Zsigmond] és György. Ezután megbízásokat adtak a városokhoz, a várak kapitányaihoz, s Petrovics Péterhez, aki felől kétségben voltak, mert úgy látszott, hogy gazdag tartományát s a legerősebb várakat: Temesvárt, Lippát, Becsét, Becskereket és más több várat nem szándékozik elhagyni. Oly nagy volt ugyanis a hatalma és a vagyona, hogy ha csak közepesen is támogatták volna, még György és Castaldo akarata ellenére is meg tudta volna tartani a királynét és az országot; [de nem tudni, hogy] vajjon lelkének veleszületett tompultsága és kapzsisága miatt, melyek állandóan megvoltak benne, vagy pedig – mint mutatta – hűségből és állhatatosságból, jobbnak látta a királynét és fiát követni, és semmit sem tett. Mégis Szolimánhoz követet küldött levéllel, melyben elmondta, hogy mi történt. Hogy pedig neki Temesvárról és Délmagyarországból távoznia kellett, azt kényszerűségből tette, nehogy János [Zsigmondnak], aki György családsága miatt már a németek kezében volt, veszedelmét vagy halálát okozza. Szolimán erre úgy válaszolt, hogy ezt nagy fájdalmára tudta meg, s intette, hogy a fiura gondja és vigyázata legyen: a többire, ami Magyarországra és Erdélyre tartozik, neki lesz gondja.

[Az ország átadásának] végrehajtását az is könnyebbé tette, hogy György és Ferdinánd vezérei a királynénak azt mutatták, hogy Ferdinánd egyedülálló jóakarattal van eltelve vele szemben, úgy hogy már a házasság megkötésén gondolkozik; mindenféle mesterkedés, mint tőr meredezett [Izabellával] szemben. Így egész Erdély és Délmagyarország rövidesen Ferdinánd hatalmába került. Az Erdélyből távozó királynővel a Tiszánál találkozott Petrovics Péter, Patócsy Ferenc és Balassa Menyhért s nem sokkal később Cecey Lénárt, Kassa kapitánya, válogatott lovas és gyalogos csapattal, s Kassára mentek.

Szolimán pedig Petrovicstól, a budai basától és többi parancsnokától megtudva, mit műveltek György és Ferdinánd, miután a fegyvernyugvás pontjait [ezzel] megszegték, megparancsolta Mehemet görögországi beglerbégnek, hogy az európai részekről sereget gyűjtsön, s hadjáratra induljon; s hatvanezer fegyveres gyült össze Zalánkeménél, mely Nándorfehérvár és Pétervárad között van. A Dunán Péterváradnál, s a Tiszán Titelnél, nem messze onnét, ahol a Tisza a Dunába ömlik, hidaikon átkeltek.

Ezekben a napokban Báthory András és Patócsy Ferenc Lippa városában összegyűjtötték a vármegyék segédhadait, s hozzájuk csatlakozott Váradról Sirotni Károly, a magyar lovas csapat kapitánya. Kiküldték Egyedi Tamást száz lovassal felderítésre, de az az éjjel-nappal tartó állandó fáradalmaktól és virrasztástól kimerülve egy faluban megszállott, s ott, mivel vigyázatlanul és őrségek nélkül voltak, Ulumán bég ötszáz lovassal meglepte őket, s mindössze heten menekedtek meg [Egyedi] Tamással; veszedelmük félelmet keltett a megyei segédhadakban, hogy a beglerbég Várad felé fog nyomulni, s mivel féltették az ellenséges hadsereg támadásának kitett házaikat, gyermekeiket, feleségüket, nem lehetett őket semmiféle mesterséggel visszatartani, hanem szétszéledtek. Követte őket Báthory András is, s a többiek, s Pethő Jánost hagyták hátra csekély őrséggel. A városiak elkeseredve, hogy a veszedelemben cserben hagyják őket, s az őrséget kicsiny volta miatt lenézve, megadáson gondolkoztak, s azután követeket küldve, magukat, a várost és a várat a beglerbégnek átadták. A beglerbég Ulumán béggel ötezer törököt helyezett őrségül Lippára, maga pedig Temesvár ostromára indult. Október közepe fele járt az idő, mikor Temesvárt ostrom alá vették. Ezt a várat a híres vitéz Losonczy István, a régi nevezetes [Losonczy] familiából, Petrovicstól kezdetben csak ideiglenesen vette át, míg Ferdinánd rendelkezik felőle; azután azonban, mikor a háboru hullámai rázúdultak, kiváló ifjak: Báthory Miklós és Perényi Gábor támogatásával katonaságot, élelmet s fegyvereket gyűjtött. Castaldo melléje adta Saiavedrarolla Aldana Bernátot és testvérét, Alonso Perezet, kik közül az egyik a spanyolok csapatának, a másik kétszáz magyar lovasnak volt a hadnagya, s a mi szokásainkat és hadviselésünket ismerték abból a háborúból, melyet néhány évvel ezelőtt a rablásaikkal és prédálásaiikkal mindeneket háborgató Balassa Menyhért és Baso Mátyás ellen az egész ország egyhangú kívánságára viseltek. Ezért a beglerbég, noha Temes-

várt keményen megszállotta s ostromgépekkel törette, mégsem tudta az ellenségét úgy a falak közé szorítani, hogy Losonczy minden nap ki ne törjön, és sok törököt elpusztítva ne fejezze be kemény küzdelemmel a kirohanásokat, mindenekelőtt a beglerbéget igyekezve bajra kihívni, s kész volt a párviadalra is, ha ugyan lett volna mersze ellenfelének.

Közben Györgyöt, aki Castaldoval Erdély ügyeit rendezte, a kedvezőtlen hadiszerecse szörnyen aggasztotta, s félve gondolt az ország kelet felé való erősségeinek, a váraknak, a városoknak s az adófizető területeknek az elvesztésére s Temesvár elfoglalására, de semmire sem olyan nagy félelemmel, mint a mieink kis számára, mert csak két zászlónyi spanyol, négy csapat német, s egy-egy német és cseh lovas-szakasz volt [a Castaldo serege], hitvány kis csapat, ha az ellenséget tekintjük, s mögöttük semmi más segítség, noha a hirtívők s a mi kérő szavunk már szinte halálra untatta Ferdinándot. Egyik oldalról a kincstár üressége, s a késedelmeskedés, másik részről a szükség mindent összegabalyított, s mégis tetszett belerohanni a veszedelembe. Végül belátta, hogy vissza kell térni ahhoz, ami a legközelebbi s a jelenlegi körülmények között a legjobb volt: a városokhoz fordulni, a legkiválóbbakat majd együttesen, majd egyenként kérni, könyörögni, másoknak ezüstöt, aranyat adni, nagy dolgokat ígérni, kérve ajándékozni s ajándékozva kérni, mígnem az egész ország felbuzdul a háborúra. A nemességet, a városok segédcapatait rendes katonaságként beosztotta, s egyszersmind megparancsolta Varkocs Tamásnak, Várad kapitányának, hogy a megyei hadakat gyűjtse össze, s toborozzon katonákat; Báthory Andrásnak pedig, aki a Ferdinánd zsoldjában szolgáló lovascsapatot s a magyar hadakat vezette, hogy vele együtt jöjjön. Mivel azonban [Báthoryt] izületeinek fájása akadályozta, a katonákat és a vezéri hatalmat Perényi Gábornak adta át, aki saját csapatát és a gyalogos osztályt saját költségén vezette. György összevonta az ország segédcapatait, ezt a megszámlálhatatlan sokaságot, kis távolságban helyezve el egymástól a seregeket. Ott volt a testőrcsapat ezeröttszáz gyalogosból álló válogatott serege, s a régi katonák csapata, akiket, mint testőreit, sem háboruban, sem békében oldala mellől el nem bocsátott. Castaldo pedig azokat a csapatokat vezette, amelyeket említettünk. Varkocs Tamás és Perényi Gábor tizezer lovassal és gyalogossal elsőkül érkeztek meg Tótváradjára, majd újabb és újabb seregek, vezérek, ostromágyúk. És a tábort rögtön Lippa alá vitték, s a várost és a várat ostromgyűrűvel

vették körül. Világos volt ugyanis, hogy a beglerbég abba fogja hagyni Temesvár ostromát, s ezzel az egyenlőségét, ha ugyan nem nagyobb sereggel nem lesz kedve megmérkőzni. Mert kezdettől kezdve a legkiválóbb vezérek s katonák, akiknek a legjobb nevük volt Magyarország-szerte, özönlöttek a harci hírré mindenfelől. Ezek között volt Gyulaffy László, Magyar Bálint, Forgách Simon. Miután három nap alatt hatalmas ágyúkkal a falat ostromhoz elég nagy szélességben megtörték, november ötödikén délután két órára kitűzték az általános ostromot. Közben heten a spanyolok közül nagy vakmerőségre merészkedtek, mert a megszakadt falnak a romjaira felküzdöttek magukat, de [ott] rögtön levágták őket. Erről a hír a spanyolokhoz és a németekhez jutott, s versengve igyekeztek megszerezni a város elfoglalásának dicsőségét, s nem várták meg a kitűzött időt, [hanem] a falak tátongó romlásaira felmásztak, s heves harcot állva, a tapasztaltabb ellenséges katonák tömegétől leüzettek s levágtak; ekkor a magyarok a zúgásra és a zajra felriadva Nádasdy Tamásnak jelentik a mieink futását és pusztulását. Ő éppen asztalnál ült, hogy megebédeljen, a dolgot azonnal megjelenti Györgynek és Castaldonak. Az ostromból visszavert spanyolokat és németeket figyelmezteti, hogy – míg ő azokkal, akiket össze tudott gyűjteni, a helyükbe lép, – idejében segítséget küldjenek, s a következő csatasort erősítsék meg; s haragra lobbanva nem tűrhette az ellenség vakmerőségét, s dicsőségre is vágyva sürgette, hogy bosszút állni menjenek. Ahogy voltak, hátrahagyva lovaikat, csapatával előremegy. Ezután Forgách Simon, aki saját lovasságát vezette, hirtelen maga köré gyűjti a magyarok közül azokat, akik a legvitézebbek, s leginkább dicsőségre vágyók voltak, s megfordítva a hadi szerencsét, az ellenséget szétszórják. György, Castaldo és a többi vezérek a lakomától, – mert körülbelül ebéd ideje volt, – a váratlan zürzavarra s a harcolók lármájára villámgyorsan fegyvert ragadnak, s ugyanakkor az egész sereg támadásba indul. Egy részt mindenestre tartalékba helyeztek, a többiek hágcsókat odavive, a falakra hágtak; a falakon, a romlásokon, mindenütt csata [tombolt], az eget és a földet puszkapor füstje viharként borította be, s a fénylő fegyverek messzehangzó csattogása, a leverték és a győzők lármája igen véres ütközetnek ritka és csodálatos képét nyújtották. A legelső között Forgách Simon, az ellenállókat leterítve, üldözve és az ellenség legsűrűbb sorai között küzdve tizenegy sebbel elesik; végre is legyőzik és a várba kergetik [a törököket] s ott új öldöklés kezdődik. Ugyanis a

mieink a hídnál és a kapuknál összetorlódott és megszorult ellenséget hátulról kaszabolták, vagy a hídról hanyathomlok letaszították. Ebből a futásból hétszáz lovas a tuloldali kapun kitört s megrohanta a tartalékokat, melynek Török János volt a parancsnoka; [azok őket] ugyanolyan gyorsasággal széjjel-szórják és a szétugrasztott embereket a Marosnak szorítják; a véletlenül éppen akkor érkező Báthory András nagy öldökléssel ismét visszakergeti őket, majd mindet levágják. Török János, amint vakmerően üldözte őket, egy kiváló törökkel viadalra kelt, s miközben lován keresztül hét sebet kapott, – máshol ugyanis páncéllal volt borítva, s a kengyele – noha erős vasból volt, – átvágatott, kemény küzdelemben élete kockáztatásával megölte ellenfelét. A várost prédára vetették. Forgách Simont vérevesztetten találták meg ellenfeleinek holtteste között, miután közelében meglelték lehullott sisakját és aranyozott kardját. A kaszabolt és kergetett ellenség ugyanis nem vehette birtokába a fegyvereket. Tizenegy sebbel vitték be sátorába, s az orvosok gondozása folytán később felépült, csak a homlokán keresztül a jobb szeme felé hagyott heget a seb.

A beglerbég a város elfoglalásának szomorú hírére, s a mi hatalmasabb seregünk száma és ereje miatt, valamint azért, mert félt, hogy az előrehaladott ős hirtelen télre és téli viharokba fordul, tizenkét nappal azután, hogy megszállta, elhagyta Temesvárt; Losonczy három napig üldözte, s mintegy diadalát fitogtatva majd az utócsapatot, majd szétszóródott embereit emésztgette.

Ulumán bég ezerötszáz, nagyobbbrészt sebesült emberével jutott be [Lippa] várába: vele szemben azonnal ostromágyukat állítanak fel, s az sem hiányzott, aki befelé aknákat és sáncot ásson. De semmi sem kínozza [a törököket] annyira, mint az éhség. Ezért hírül adta, hogy átadja a várat, ha sértetlenül elmehet. Erre a vezérek határozatából azt felelte Castaldó, hogy adja meg a várat kényrekegyre. Mikor ebből a válaszból könnyen megérthette, hogy az ő és társai fogságbevételéről van szó, Györgyhöz fordulva, nyíltan könyörgött és fenyegetőzött, titokban pedig ígéreteket tett: ha őt és ilyen sok katonáját szabadon bocsátja, ezzel a jótéteménnyel szemben olyan hálás lesz Szolimán, hogy Erdély kormányzóságában és előbbi hatalmában kétségtelenül meghagyja, csak [megragadva ezt] a legjobb alkalmat, adjon lehetőséget az új jótéteményekre és hálára. Ez kétségkívül megrázta Györgyöt, s magában meghányavetve, hogy mekkora Ferdinánd ereje, s ezzel szemben mek-

kora a Szolimán hatalma, az eljövendő még súlyosabb dolgoktól is félt. Mint a közmondásban van, későn jött meg az esze, s a tett elkövetése után hiábavaló bánkódással forgatta eszében a tanácsot. György biztatására, tanácsi határozattal huszonkétnapi fegyvernyugvást engednek az ellenségnek, amely idő alatt megbízható küldöncei útján élelemmel segítette azokat, s azt magyarázgatta a vezéreknek, hogy a várat megadás útján kell megszerezni, mert az sokkal hasznosabb lesz, mert az, hogy ennyi ellenséget elfognak vagy levernek – ami nem megy sokak pusztulása nélkül, – csak kis nyereség, s hogy az állandó háborúskodásban a mieinket is érheti hasonló szerencsétlenség, meg hogy a kegyességben való példaadás nem esztelenség s nem, is ártalmas, s az ellenségnél is sokat érő. Nem tagadta azt sem, hogy Ulumán bégnek hálával tartoznék, mint magánember, ha mint államférfi – előbbrevaló lévén a közügy – ellensége nem lenne, mivel Budáról a királynéval és fiával távoztában Szolimánnál tanácsával és segítségével hasznára volt. Így rábeszélte a vezéreket, mert olyan nagy volt ennek a férfinak a tekintélye és hatalma, hogy nem lehetett neki ellenállni. Mikor aztán a megegyezés szerint megkapták a várat, György kocsikat adott, melyekre a fegyvereket, puskákat, mozsarakat, lándsákat felrakták, másokra élelmet, s kíséretül kétszáz, nagyobb részt rác lovast rendelt. Azon a napon, amelyiken eltávozott, Ulumán bég Györgynek négy nemesfajtájú lovat, egy festett kocsit, tört, szőnyeget, lámpát és két aranyozott gyertyatartót küldött ajándékba. Ezek voltak azok a dolgok, melyek gyanút keltettek Györggyel szemben, s az emberek gyanakvása még tovább ment: [azt mondták, hogy] Ulumánnal Szolimánnak levelet küldött, melyben magát és Magyarországot neki felajánlotta, s erősen állította, hogy János [Zsigmondot] vissza akarja helyezni a régi állapotba. Ehhez járult még a hatalma, melytől szörnyen félték, s melyet még azok is gyűöltek, akiknek hasznára volt. Ulumán béggel ezer és háromszáz török távozott el, de miután utközben éhség miatt és csetepatékban majdnem minden katonáját elvesztette, nem sokkal több, mint háromszáz katonával érkezett meg Belgrádba.

György közben Lippát új felszereléssel látta el, s a spanyol csapattal őrségül hagyta [Saiavedrarolla] Aldana Bernátot, bőven ellátva ágyúkkal és élelemmel. De olyan nagy volt a mindenfelől támadt méltatlankodás Györggyel szemben, hogy a vezérek megegyeztek meggyilkolásában, s ezt Ferdinándnak jelentették, aki a spanyol Mercadát, sólymármesterét, legrégebb s

ezért leghűségesebb neveltjét küldte nagy gyorsan a megbízással; tehát nem úgy vélekedtek, hogy el kell hagyni a dolgot, hanem csak időt és módot kerestek futárok útján. Balassa Menyhért önként kérte, hogy ilyen nagy tettek a végrehajtását bizzák rá, s úgy vélte, hogy a dolgot a város hídján kell végrehajtani és a várost el kell foglalni; az az ember [ajánlotta ezt], akit [Fráter György], mikor száműzött és menekült volt, s akit Ferdinánd minden javából kiforgatott, nemcsak hogy befogadott, hanem elhalmozott javakkal és felruházott tisztségeknek a fényével. A tervet azonban, mivel veszélyes volt, mert [György] sokkal nagyobb erővel rendelkezett, alkalmasabb időre halasztották. Ugy vélekedtek, hogy a hadsereg szétszlatása után, útközben, egyedülletében elintézhetik a dolgot. Voltak a szolgálattelveői közt, akik figyelmeztették, ezekkel szembevetette V. Károly császárnak, Ferdinándnak, s a pápának diplomáit s ígéreteit, s azt fejtegette, hogy sajátmaguknak csinálnának károsodást, [mert] még nem ismerik a török állapotokat. „Bárcsak – mondta – egyszer tanácskozhatnék Ferdinánddal; nem valami sok [ész] van értéktelen szolgálainak fejében, amilyen Szolimánnak sokezer számra van; én azonban Budát és Magyarországot tartom szem előtt, s annak a visszaszerzésére keresem a terveket és megoldásokat.” Útközben együtt utazott kocsin Castaldóval; alkalmasnak látszott a tervet végrehajtani, de mivel állandóan előkelő férfiakal volt, nem lehetett: elhatározták, hogy egyedülletében ölik meg. Mikor pedig erről az útról minden rend számára gyűlést hirdetett [1552.] január elsejére, Castaldo ez előtt az időpont előtt akármilyen alkalmat keresett a terv végrehajtására. Már György alvinci kastélyába érkeztek, ő a legjobb szobákat Castaldónak adta, maga pedig közelében rendezett be magának hálókamrát, mert a legteljesebb nagyrabecsüléssel vette körül, s nagy hódolattal maga felett tisztelte, noha a hatalmat magának tartotta meg. Nem hiányoztak a vendégségek, s a vidámságnak egyéb jelei, amelyek között Truppay György (nemes származású volt, s valamikor katona, de a fején sebet kapva, megsértett s megzavart aggyal igen tréfás ember volt, [Györgyöt rendszerint] elkísérte budai és más utazásaira, mindenki szerette, és kedves volt Györgynek is, akit testvérének nevezett) a szokottól eltérően kegyességre és szánakozásra hajlott, s vakmerően intette: «Óvjad – ugymond – testvérem, magad a szakállas olaszoktól, akik tört vannak a te meggyilkolásodra.» [Nem tudni, hogy] a magától jövendőmondó lélekkel, vagy

mástól kitanítva figyelmeztette. Mikor lármázott, börtönbe vetette. És úgy esett, hogy harmadik napra, hogy mondta, végrehajtották a gyilkosságot. Mikor György néhány nappal előbb híret vette, hogy Gyula pápának a piros gallért, a biborosi méltóság jelvényét hozó követe [megérkezik], s a következő napon fogadni szándékozott, [1551.] december 17-én a sereg és a testőr csapat előre ment, szintúgy a lovascsapat, s barátainak és szolgálattelvéinek mindannyia, s az udvarbeliek serege, ő maga a testét gondozni szokott szolgálakkal együtt azután készült követni őket. Castaldo saját seregének megparancsolta, hogy készen legyenek, de parancsa nélkül ne mozduljanak.

Azokban a napokban, amikor Vincen voltak, jónak látták, hogy Ferdinándhoz követet küldjenek, s levelet adjanak mindnyájuk nevében. Ennek írása közben Castaldo szántsándékkal húzta az időt, hogy az alatt valami alkalom adódjék. Tehát [Ferrari] Márk Antalt, a titkárát, a levéllel kevéssel maga előtt előreküldte, hogy adja át a levelet elolvasásra Györgynek, s olvasás közben törével szúrja le, ő s a többiek idejében ott lesznek. Ferrari a rábizottakat, ahogy parancsolták, teljesíti, s rögtön Sforzával, Pallavicinivel s Mercadával együtt ráront, s Györgyöt két puska lövéssel és hetvenöt szúrással megölik. Mikor [Ferrari] belépett, fekvőhelyén a hajnali könyörgést imádkozta, s mikor az megsebesítette s megragadta, azt kérdezte: «Mit csinálsz?» – s mikor a többiek szurdalták, többször kérdezte: «Mi rosszat tettem?» Vas Ferencet, egy nemes ifjút, mikor ura segítségére sietett, hét csapással meggyilkolták; ugyanakkor előre elhelyezett katonákkal a várat elfoglalják, elrabolva s prédára vetve, amit csak találtak. Mercada, hogy a gaztettet nemesebbnek tüntesse fel, s hogy férfiasan végrehajtott tettét valami jellel tanusítsa, – vagy talán, mert így parancsolták, – levágott jobb fülét [váltott] postával Ferdinándhoz vitte, s miközben egy napon [Ferdinánd] az esti imádságot hallgatta, átnyújtotta neki.

[György barát] vezérei és katonái, akiket ez a váratlan esemény megzavart, haboztak, hogy mit tegyenek. Bánk Pál, csapatainak vezére, seregét Szamosujvárra vezette, hogy ott széjjelnézzen: mit kellene tenni; s kérte Csáky Pál kapitánytól, hogy mint társát fogadja be, s közös akarattal végezzék azt, amit jónak és tisztesnek látnak. Ezt a várat György egészen az alapjaitól kezdve nagy munkával és költséggel építette, falakkal, bástyákkal s minden dologgal, ami csak a művészetől és szorgalomtól telik, semmi költséget nem kimélve, meg-

erősítette, mintegy őrhelynek mind Magyarország, mind Erdély felé. Kincseinek nagy részét ide halmozta fel, s élére állította Csáky Pált, akit csak családjának nemes volta ajánlott. Csáky Bánk Pált befogadni nem akarta, ezért az reményét és bátorságát vesztve, s a katonákat is elbocsátva, hazament. Castaldo, elintézvén a dolgot, Szebenbe vette be magát, s ott várt, hogy hátha valami erő támad rá, de mikor látta, hogy nem fenyeget a harc veszedelme, s nincs oka félelemre, tüstént György várának, kincseinek és birtokainak elfoglalására fordította figyelmét. Csáky Pál a veretlen ezüstnek és aranynak nagy részét elemelve, s minden vagyonának biztonságát kikötve átadta a várat és a kincseket. A vert aranynak és ezüstnek nagy tömege volt ott, a veretlennek még sokkal nagyobb, s a butoroknak nagy sokasága. Erre a példára Váradot, ahol legnagyobb volt az aranynak, ezüstnek és butoroknak a mennyisége, s minden mást is átadtak. György, hogy halála annál inkább meggyalázónak lássék, hetven napig temetetlenül, egy deszkaládába zárva s a vár sáncára téve feküdt, s legfőbb csúfságra akkor is megfosztották a végső tisztességtől.

Ez volt a vége ennek az éppen nem megvetendő férfinak, aki egyformán kiváló volt háboruban és békében, s nagy érdemeket szerzett volna Erdély és Magyarország megtartásával, ha végül a tulságos nagyratörés és kapzsiság vágya miatt árulásra nem vetemedett, s annyi jót egy bűnnel be nem szennyezett volna. Övé volt Lippa visszaszerzésének dicsősége, Temesvár megmentésének, s a hadjáratnak a dicsősége, mégpedig oly kiváló hírrel, hogy nem emlegették, mintha Ferdinándnak valamelyik más vezére vette volna vissza a töröktől az olyan nagy felszereléssel s oly sok katonával megerősített várat és várost, vagy hogy szerencsésebben és bölcsebben végeztek volna valamit, s ez a példa ugyanolyan hírrel maradt meg az utódoknál is. Hogy mi keltette fel a gyanut ellene, azt fentebb mondtuk. Mert sem mondás, sem tett jobban soha nem gyaláztatott meg. Ugy látszik, egyszer mondta csak meg nyíltan, hogy azt hitte: a németek ereje sokkal másabb, mint ahogy tapasztalta. Nagyszerű és titkos megfontolással nagy dolgokat kezdett forralni, s ezért Szolimánnal szemben szelidséget, bölcsességet és hatalmat mutatott: Buda csodálatosan a lelkén feküdt, éjjel-nappal arra gondolt, hogy mi módon szerezhetné vissza, ezért Szolimánnak igen gyakran csodálatos ügyességgel felfedte a keresztények erejét, egyetértését és hatalmát. Ugyanis arra törekedett, hogy a világ bármely más részére fordítsa inkább Szolimán az erejét,

mint Magyarországra. Mikor pedig állandó gyűlésben volt a királynéval és Petroviccsal, s a királyi gyermek neveltetése nagyon nem tetszett neki, s félt, hogy e rossz nevelés miatt nem lesz képes az állam hasznára lenni, János [királynak] egy, a házassága előtt fogant fattyú gyermekét nevelgette, s úgy látszott, hogy Szolimán tekintélyével arra akarja átruházni a királyságot. Ezeket a titkos terveit később az idő felfedte. Bizonyos, hogy ereje és hatalma, melyek joggal félelmetesek voltak, neki ártottak. Ismerték vala ugyanis, hogy mindenki akarata ellenére forgatta ki János [király] fiát az országából, tudták, hogy egy dologra vágyik, hogy a várvavárt békét élvezni lehessen, tudták, mire képes György, ha a szenvedő haza kérésére akár mint vezér, akár mint segítő segítségül jön. Valóban, az elkövetkező bajokban, melyeket később elszenvedtünk, mindenki vágyakozott az ő bölcsességére és segítségére. A lippai hadjáratra Castaldónak Ferdinánd oklevelére 20.000 aranyat kölcsön adott. V. Károly és Gyula pápa igen nagy érvényű diplomákat adtak neki, melyekben nagy dolgokat ígértek, s azok erejével biztosították, hogy Ferdinánd helyett teljesíteni fogják a feltételeket s amit csak ígért; ezeket Castaldo egy szekrényében, melyet György mindig magával szokott hordani, megtalálta, s ugyanabban 20.000 aranyat is, de a diplomák megtalálásának [jobban] örvendezett, úgy, hogy azt mondta: ha nem találja meg, Ferdinándot kötelezi az ígélet, míg most, hogy megtalálta, fel van oldva. Gyula pápa, aki őt bíborossá tette, ennek a férfinak szörnyű halálán felháborodott, s Ferdinándot bíróság elé idézte, mint szentségtörő embert, mert egy püspököt és bíborost nem lett volna szabad megölni, s őt kihallgatás nélkül, tehát négy fal között elítélve megdorgálta, nagy és ünnepélyes vizsgálatokat rendelt el Magyarországon, s csak a halál akadályozta meg, hogy az ügyet végig vezesse. György halálának hírére Izabella és II. János [Zsigmond] Kassán hallották meg, ők kevésbé, az udvariak örültek a hírek. Közben Ferdinánd hozzájuk küldte Rakovszky Györgyöt és Verner Györgyöt, hogy megerősítsék a megegyezést. Nem sokkal ezután Kassa városát és birtokait Ferdinándnak átadva, az oppelni hercegségbe mentek. Amíg még Kassán voltak, Erdély előkelői követek és üzenetek útján hívogatták vissza a királynét fiával együtt, mivel Györgyöt már megölték. Maga Cecey Lénárt és Alsómagyarország mágánásai is, minden erejükkel törekedtek visszatartani. De két férfi, a lengyel Lobokey és piemonti Blandrata, a királyné

bizalmasai, akiket Ferdinánd ígéretekkel megvesztegetett, a királynét rávették a távozásra. A távozókat pedig követték az előkelők közül Petrovics Péter és Csáky Mihály.

Az erdélyi vajdaságot [ezután] Báthory Andrásra ruházták, nagy gunyjára a [tiszttség] adományozójának is, elnyerőjének is, de az okosabbaknak szomorúságára, mert tudták, hogy ez a tartomány, s főleg ebben az időben, erős és egészséges embert kíván, s őt a részegeskedéséből és mámorából eredt szörnyű és állandó ízületi fájása összetörte, s nem tudta használni sem kezét, sem lábát, s mikor elárasztotta a geny, magával tehetetlen volt.

Az emberek már – visszaemlékezve a hatalmas tettekre – Györgynek a kiválóságát bámulták, s vágytak utána, s minden helyen, minden társaságban, minden emberi gyülekezésben emlegették Györgyöt, hogy az előző évben Szolimán erejével szemben olyan segedelemre volt, hogy nemcsak Temesvárat mentette fel, hanem Lippa igen erős várát és városát is elfoglalta, melyet Ulumán, a kiváló vezér, nagy sereggel, hevesen védett, több kis várát visszaszerzett, Szolimán seregét visszaverte, erejét összetörte, szóval egy vezér és főparancsnok sem volt jelesebb nála. Hatvanezer harcost teremtett elő, s méghozzá a katonák színe-javát, s nem is a legteljesebb és végső erőfeszítéssel, hanem nagy hirtelenséggel: ha ma élne, mindnyájuk nagy veszedelmében bizonyára nem késnék, hanem fellobbanna vitézsége, s a fenyegetett hazának segítségére sietne. Hiszen most is megvan az, ami akkor megvolt: fegyverek, haderő, ország; nem a katonák hiányoznak a vezérek mellől, hanem a vezérek a katonákhoz. Ennek az egy férfinak a vitézségére és segítségére vágytak. Miután tehát oly útálatosan és oly nagy gyorsasággal elvesztek a legerősebb végvárak s a leggazdagabb tartományok, rettenetesen aggódtak Erdély és a megmaradt Délmagyarország lakói. Látták ugyanis, hogy a legjobb erősségek, a legbátrabb férfiak, a legkiválóbb katonák elvesztek [1552-ben Szolimán elfoglalta Temesvárt, Lippát, Drégelyt, Szolnokot, Veszprémet; és Egert ostromolta], s ha csak egyszer indítja meg Szolimán mérhetetlen erejét, nemzetünk végórája egyszer és mindenkorra ütött. Szolimán valóban úgy válaszolt Ferdinánd követének, aki a békéért esedelve könyörgött, hogy még egy követ sem enged át Erdélyből és János királyságából, még ha a maga fejét akarná is betörni azzal. Tehát a háboru befejeztével a következő év elejére Ali csaszt követül küldte Erdély népeihez. Ez Mircse havas-

elvi vajdánál megszállt, s leveleket küldött Erdélybe. Hozzá Báthory András követet menesztett, s annak Ali csausz elmondotta a rábízottakat: Szolimán buzdítja és utasítja az erdélyieket, hogy János [Zsigmondot] és a királynét hozzák vissza, máskülönben tűzzel-vassal elpusztítja őket; mert nem hajlandó tűrni, hogy [Erdélyt] az ő örökös ellenségei, a németek birtokolják. S ha ezt a dolgot Báthory nem is adta közhirré, mégis könnyen mindenkinek tudomására jutott. Olyan nagy volt ugyanis [Szolimánnak] a Ferdinánd ellen feltámadt haragja és gyűlölete, hogy Báthory Andrásnak is, vagy akárkinek a lakosok közül szivesebben adta volna [Erdélyt], mint Ferdinándnak.

Ez volt tehát az egyik, amiért feltették magukban az erdélyiek, hogy a királynét és János [Zsigmondot] visszahozzák, a másik pedig az, hogy a németek közül némelyek azt híresztelték, hogy amint egykor a Dunántúlt és Erdélyt németek lakták, rövidesen ismét birtokukba veszik, miután kiirtották a nemességet és minden főembert. S ezt megerősítette az, hogy voltak olyanok, kiknek ajándékoztak és kijelöltek lakást, földet, birtokokat, s hogy Teuffel Mátyás nagy sereggel e miatt volt eljövendő. Körülbelül ugyanebben az időben Petrovics Péter is követet küldött Lengyelből a vezető emberekhez, s ez által ugyanarra figyelmezteti őket, mint amit Ali csausz mondott: nehogy a hazát és önmagukat tudva és akarva elveszítsék; nyáron ugyanis Rusztán nagyvezir, Szolimán veje, megszámlálhatatlan csapatokkal fog jönni Dél-magyarország maradványainak elfoglalására és Erdélybe. Mindezekről felindulva, közös akarattal Szolimánhoz, Petrovicsához, a királynőhöz, s János [Zsigmondhoz] levelet írnak: készek engedelmeskedni a parancsnak, ha segítséget kapnak, s erre az ígéretre a királynénak, János [Zsigmondnak], és egymás között hitet és esküt tesznek. Ezek a dolgok nem kerülték ki Báthory András figyelmét, s mikor látta, merre haladnak az ügyek, lemond a vajdaságról, s azt Ferdinánd Dobó Istvánnak adta Eger megvédéséért. De mivel Kendi Ferencről, – aki Erdélyben pénzben és vagyonban a legtehetősebb volt, – igen félt, s mert tudta, hogy az a vajdaságra áhítozik, Dobó társává tette, azt vélve, hogy bizalmával és jótéteményével megtarthatja hűségén, ha pedig nem, akkor is jótéteménye dicsőségére lesz, annak pedig az álnoksága gyalázatára. Ezenközben Szolimán megbízást ad a budai basának, s minden többi vezérének, hogy a Lengyelből Erdélybe visszatérő Petrovicsot csapa-

taikkal támogassák. Két kerületet pedig, Lugost és Karánsebest, az ugyanolyan nevű városokkal, melyek a Duna közelében [feküdtek] Belgrád felé, s Erdéllyel szomszédosok voltak, ajándékkal ad [Petrovicnak]. Ezekben a kerületekben a fegyverrel, férfiakkal s lovassággal eléggé bővelkedő rácok Temesvár elvesztése után egy-egyezer aranyat fizettek adóként a beglerbégnek, hogy a békét megvásárolják. Ezekben bizva [Petrovics] Lengyelből Magyarországra jött, s a Tiszánál, Szeghalom nevű falunál, miután tábort vert, a rácokból sereget toborzott, s a szomszédos törököket segítségül hívja. A budai [basa] pedig a hadsereget s az ágyúkat az elrendelt háborúra előkészíti; ennek a készülletnek a késedelme miatt nem érhetett akkor célt a terv. Ugyanis Ferdinánd, hirtelen haderőt vezényelve el a határőrseégekből, Tahy Ferencet valamennyi lovassal kiküldi, hogy tartóztassák fel Petrovicsot. [Tahy] Ferenchez, mikor ereje nem bizonyult elégségesnek, a megyékből Kassán és a Tiszánál segédcsapatok csatlakoztak. Báthory András és Saberminus Mátyás váradi püspök pedig jókora csapatokat küldtek néhány ágyúval. Így erőt és bátorságot adtak [Tahy] Ferencnek, s ráveszik, hogy mielőtt a budai [basa] nagy sereggel megérkeznék, ütközzék meg bátran az ellenséggel. Felbuzdulva tehát Tahy Ferenc, rátámadt az ellenségre, mely, mivel még nem voltak számra egyenlők, az ágyúk tekintetében meg éppen hátrányban volt, mert egyáltalában nem volt neki egy sem, s mivel a budai [basa] is csak éppen hogy elindította Budáról a seregét, s a száraz időszak is már tél felé hajlott, meggondoltan csatát nem vállalva, eltávozott, a törökök haza, [Petrovics] Péter pedig azokba a kerületekbe, amelyeket említettem. Ezután Saberminus Mátyás váradi püspök Talpas várát, a nemes Toldyakét, ostromolta, s miután ágyúzással megtörette, s ostrommal elfoglalta, Porkoláb Dénest, a kiváló katonát, s mindenki mást is felkoncoltak. Toldy Miklóst pedig, ezt az igen nemes ifjút elfogatta, s Váraddá vitetvén, kivégeztette. Meggyilkolásával olyan nagy gyűlöletet lobbanított fel, hogy többeket is, akik addig Ferdinándot támogatták, elidegenített.

Ez alatt az idő alatt Erdély előkelői összejövetelt tartottak Székely-Vásárhelyen, s a székelyek segítségét kérték. Közülük Alárd Miklós tervüket elárulta a vajdáknak, s figyelmeztette őket, hogy most, amikor még készülletlenek, s mielőtt a székelyek is csatlakoznának, akik néhány napon belül megérkezendők voltak, támadják meg őket. Dobó István azonnal

összeszedve, akit csak tudott, gyorsított menetben Székely-Vásárhelyre siet; azok is a falakon kívül táborot vernek. Miután Dobó követeket küldött hozzájuk, mivel egyiknek sem volt ajánlatos a hadi szerencsét próbára tenni, fegyverszünetet kötöttek, azzal a gondolattal, hogy ha nem jön segítség tizenöt napon belül Petrovicsból, Ferdinánd hűségére visszatérnek. Tehát míg a fegyvernyugvás tartott, a tanács határozatából bábolnai Bornemissza Farkas Petrovicshoz megy, hogy elmondja a történeteket. A tizenöt napos fegyverszünet letelte előtt visszatérve, beszámol a szövetségeseknél az összegyűlt csapatokról, amiket látott, s a budai basa segítségének megérkezéséről, amit hallott. Még ugyanennek a fegyverszünetnek ideje alatt Moldovából, Sándor vajdától megérkezett négyezer oláh, bizonyos Moczok vezetésével. Ezekben a dolgokban bízva, Dobónak felmondják a fegyverszünetet, s a táborba összegyűlnek. S bár többek előtt korainak látszott, mégis Patócsy Ferenc, aki vagyonban jóval a többiek felett állott, jónak látta, hogy megpróbálkozzanak. Ezenközben – mint mondtuk – Petrovics a budai [basa] késedelme miatt seregét elbocsátotta, Dobó pedig katonákat toborzott, s Magyarországból segédcapatokat remélt. Az oláhok pedig, mikor látták, hogy Petrovics hazament, s a sereget elbocsátotta, a budai [basa] pedig távol van, s ezen a nyáron semmi nagy dolgot nem lehet csinálni, hazamentek. Erre a dologra az erdélyiek szörnyen megzavarodtak. Végre úgy gondolva, hogy Ferdinánd erejével szemben a jelenlegi körülmények között nem állhatnak meg, fegyvereiket elhagyva, haza mennek. Dobó mégis ostrom alá vette Patócsy Ferencet és Bornemissza Farkast az elég erős Bethlen várában, s azok két hónapi ostrom után a várat megadják azzal a feltétellel, hogy őket minden vagyonukkal s a feleségükkel együtt, sérelem nélkül, Petrovicshoz engedje. Mikor aztán ezek családjukkal s minden vagyonukkal Petrovicshoz akartak költözni, Dobó Tahy Ferenchez levelet küld, hogy támadja meg őket útközben, mivel csak maga, s nem mások felől adott nekik esküvel biztosítékot, s ugyanezt a megbízást adja még néhány más kapitánynak is. Mikor azok megtudják, hogy ilyen cselvetés készül, nem mertek megmozdulni, s kénytelenek voltak Ferdinándtól kegyelmet kérni. Ferdinánd életüknek megkegyelmezett, egyébként váraikat, falvaikat s minden javukat elkobozta. Ez volt ennek a háborúnak a kimenetele.

Ferdinánd Erdély változásainak egész ideje alatt igen

erősen fáradozott Szolimánnál nyolc évi békéért, s adó fizetése mellett az erdélyi tartomány megtarthatásáért. A belga Augier Busbequet követül ugyanis állandóan ott tartotta, azonkívül két igen kiváló férfit küldött rögtön György megöletése után fényes követséggel s nagy ajándékokkal szószólókul, Verancsics Antalt és Zay Ferencet, hogy vesztegetésekkel megnyerjék a vezéreket. Ezek mégis az oly nagy és sokáig tartó követség eredményében csalatkozva semmit sem végeztek, még Erdélyt sem engedte át, melyet a fegyvern nyugvás közben az ifju János [Zsigmondtól], az ő árvájától (ugyanis így szokta emlegetni); elragadtak, hanem azt felelte, hogy még egy követ sem enged át, s megparancsolta, hogy ha nem akarja inkább a háborút, János [Zsigmondot] ismét helyezze vissza. Az erdélyiekhez pedig, s Délmagyarország s a Felvidék megyéihez s előkelőihez megbízást küldött, hogy egyesült erővel hozzák vissza János [Zsigmondot], máskülönb tüzze-vassal bünteti őket. Rusztánnak megparancsolja, hogy maga induljon a hadjáratra, Görögország beglerbégjenek, hogy sereget gyűjtsön, a budai és temesvári basának, hogy az ellenséges földre törjenek be, s mindenféle pusztító és ellenséges dolgot cselekedjenek, a két oláh vajdának, hogy fegyverfogásra készen legyenek. Mindezek miatt Erdélynek, Délmagyarországnak és a Felvidéknek népe és vezetői szörnyű félelemben estek, s előre látva a végső pusztulást, országgyűlésileg elhatározták, hogy a királynőt és fiát vissza kell hozni. Az egész dolognak fejévé Balassa Menyhértet tették. Ferdinánd pedig erre a gyűlésre Pető Jánost küldte követül, aki elég sok általános és hétköznapi szót szólott, velejében azonban semmi bizonyosat, semmi üdvöset nem mutathatott fel. Jelen voltak Dobó István és Kendi Ferenc, Erdély vajdái, s Bornemissza Pál gyulafehérvári püspök; közülük Dobó István és a püspök eltávoztak, Kendi és az ország lakói s a magyar rendek egyhangu szavazattal elhatározták, hogy négy követet küldenek Ferdinándhoz, és pedig hármát a három nemzettől, s negyediket az egyházi rendből (ez volt Kamanci György gyulafehérvári kanonok), hogy azok Ferdinándnak Bécsben adják elé követségük célját, körülbelül ezen módon: «Azt a két dolgot, ami az egész életben a legnagyobb szokott lenni, azokat mi, Felsőcsászárság és király, a te uralmad alatt eléggé megismertük: a legnagyobb félelmet, s a legnagyobb örömet, ez utóbbit, mivel keresztény császárnak az oltalma alá és védelmébe jutottunk, mely a legnagyobb fejedelmekkel való kapcsolat, s a római birodalom fensége miatt nekünk kedves és örvendetes volt, de a legnagyobb

és legjobb Isten nem akarta, hogy ez állandó legyen, a legszörnyűbb ellenség félelme, közelsége, sokasága s rettenetes hatalma miatt, mely, ha nem lett volna az ázsiai dolgokkal és háborúkkal akadályoztatva, eddig végünk lenne. Most pedig, mikor befejeződött minden nagy háborúja s az egész földkerekségen megbékéltek a tartományai, mit gondolsz, mire nem képes ekkora hatalmában, ekkora biztonságában, s lelkének ekkora felfuvalkodottságában? – hiszen azt üzente, hogy hazánkat tüzzel-vassal elemészti, s a földdel teszi egyenlővé, minket, gyermekeinket, feleségünket, s házainkat mindenfajta kízással, öldökléssel, rabszolgasággal mindenkorra kiirt; s ki kételkednék, hogy mindezek egészen biztosan meg fognak történni, ha tudja, hogy Lippát, Temesvárt s Magyarország hatalmas tartományait nem sokkal ezelőtt foglalta el? Elkerülhetetlen tehát, hogy két dolog közül az egyiket megtedd: vagy védj meg minket és az országot olyan nagy erővel és hadsereggel, mely elegendőnek bizonyul Szolimán ellen, s ilyet és ekkorát idejében készíts elő és szerelj fel, vagy pedig eskünket add vissza, hogy mikor a már igen közeli veszély rántör, hazánkról és magunkról gondoskodni tudjunk; ha az egyiket teljesíteni nem lehet, a másikat bizonyára nem tagadhatod meg kegyességed, a mi végveszedelmünk, forrónszerett gyermekeink, s legjobb, s ha lehetne, a hozzád leghüségesebb tartomány kedvéért. Akármelyiket teted is majd meg a kettő közül, beleegyezünk, elfogadjuk, engedelmeskedünk, – vagy általad véghezvisszük az egyiket, vagy a szükség kényszerít bele a másikba.» A szószólóknak, [mikor a királyhoz érkeve mindezeket eláadták], lelkükre kötik, hogy legyenek jó reménységgel és semmitmondó válasszal elbocsátják őket.

Tehát amint a téli idő engedte, Gyulafehérvárat rögtön megszállják Balassa Menyhért vezetésével, s néhány nap alatt megegyezéssel megszerzik a püspöktől, elengedve őt vagyonostul. Dobó ezer lovas erejére számíthatott, s ugyanannyi gyalogoséra, de mivel sok zsolddal tartozott már, azoknak is csak alig fele volt készenlétben. S noha nem maradt titokban, hogy mi készül, mégsem segített sem Dobó, sem Ferdinánd, sem pénzzel, sem katonasággal. Ferdinánd ugyanis részben nem törődött vele, részben Dobóban bízott. Dobó viszont Domokos nevű testvérét Ferdinándhoz küldötte, hogy a segítséget megsürgesse, a püspöktől pedig pénzt kért kölcsön, de az nem volt hajlandó adni. A katonák tehát, akik sem élelmet, sem zsoldot nem kaptak, egyszerre elhagyták a szolgálatot, s egyesek hazamentek, mások

a lázadáshoz csatlakoztak. De a történet megkívánja, hogy röviden megemlékezzünk a németek uralmáról ezekben az években. Elmondottuk, hogy Báthory András és Castaldo hogyan hagyta el hivatalát, s hogy Ferdinánd Dobót és Kendit tette vajdakká s Bornemissza Pált püspökké. Mindezek a legszebb és leggazdagabb tartomány felett az uralmat elnyerve nem védőinek, hanem rablóinak vélték magukat, a katonaságot szétszórva a falvakban kóborolva, minden rend és fegyelem nélkül tartották, s ezek, ha a lakosok isten kegyelméből nem adtak élelmet, elvették. Oly nagy volt a katonaság elzülése, hogy ha valamelyik katona csizmára szorult, kényszerítette a csizmadiát, hogy neki vagy szolgáinak ingyen adjon csizmát; aki köpenyre szorult, az a maga kénye szerint kiválasztott egy szabót, hogy ruházatot szerezzen tőle, s minden más dologban is ez volt a katonák eljárása. Ha az országból valami arany vagy ezüst érkezett akár az adókból, akár a számos bányából, maguk között felosztották, s mégsem volt elég egyiküknek sem ennek az igen gazdag országnak a kincse. Ha néha Ferdinánd zsoldot küldött, alig mutatták meg egyszer vagy máskor a katonáknak, így mintegy az ország kizsákmányolására, s nem védelmére küldve azt gondolták, hogy a lehető leggyorsabban vagyont kell összerabolniok; s ez csak egy ok volt a sok közül, hogy mindenki meggyűlölje ezt a kegyetlen uralmat, s lerázzák magukról. A katonáitól elhagyott Dobó tehát néhány emberrel, s főleg rokonaival, Bocskay Györggyel és Forgách Pállal úgy gondolkozott, hogy meg kell védenie a maga számára [Szamos-] Ujvárt; tehát nem toborzott katonákat, nem gondol az országra, nem száll a csatamezőre, hanem mint egy a katonák nyájából, s nem mint egy országnak a kormányzója, egy kis jelentőségű várat, s pénzét, amit már minden vagyonával előbb hazaküldött, az országnak, méltóságának, tisztségének, a becsületnek és megbecsülésnek elébehelyezte. [Dobó] Domokos pedig néhány emberrel kocsin visszatérve, utközben a már az országba betört oláhok fogságába került, s azok Szolimánhoz küldték. Petrovics Péter pedig március havában a karánsebesi és lugosi birtokáról Erdélybe érkezett. Ezeket a területeket Szolimán Temesvár elfoglalása után Péternek adományozta, s ő csapatainak egy részét Déva elfoglalására küldte, maga pedig Szászsebes városát foglalta el, melynek régi falai voltak, felszerelése pedig semmi, s alig egy mértföldnyire feküdt Gyulafehérvártól. Már közeledett Moldovából, Moczkok vezetésével is nyolcezer ember, s Havaselvéről tizenkét nagyobb csapat, melyeket maguk a vaj-

dák szándékoztak vezetni. Gyulafehérvárat Balassa Menyhárt a moldvaiakkal ostromolja, s bent volt az alacsonyról, a nép közül származott Bornemissza Pál püspök, s a nagyon gazdag s nagykiterjedésű egyháznak a kanonokai és egyházi férfiai, akik között állandó volt a kapzsiság és a romlottság. Bornemissza Pál, hogy valami lehetőséget el ne szalasszon, s az ország háborgásában magának hasznot csináljon, úgy gondolkozott, hogy idejében kell gondoskodnia magáról, jól tudva, hogy ha erővel jönnek meghódoltatni vagy ha az eléggé meg nem erősített kis őrséggel ellátott várost elfoglalják, akkor nehezebb feltételeket szabnak elébe. Így hát rövidesen megegyezett az ellenséggel, amit az is szívesen elfogadott, hogy ne késlekedjék és ne akadályoztassék a többi vár elfoglalásában, s hogy erőit és csapatait a több hely ostromától mintegy egy testté vonhassa össze. Nemcsak azt engedték meg, hogy vagyont elvigye, s Ferdinánd területére bántatlanul elmehessen, hanem pénzen megveszik a gabonáját, borát, s azt a terményt, amit az egész országból tized fejében kapott (ugyanis az egész országnak s Magyarországnak három vármegyéjének egész tizede a gyulafehérvári püspökséget illette, hogy akár egyedül a saját költségén is tarthatott volna hadsereget). Én egyszer magától hallottam, hogy nem hagyott Erdélyben mást, mint az irónádját, de mérhetetlen tömegű aranyat és ezüstöt hozott ki. Mikor Ferdinánd Zsigmond [Ágost lengyel] királlyal együtt felelősségre vonta az erdélyi dolgokért, azt felelte [neki], s [Zsigmond Ágost] Izabellának, hogy Gyulafehérvár önként meghódolt, javai is pénzért eladattak. Egy és ugyanazon időben ostromolták Dévát, Gyulafehérvárat – melyet már el is foglaltak, – Ujvárt, Magyarországon somlyói Báthory András Husztot, Varkocs Tamás és báthori Báthory György Váradot. Ujvárt Dobó védte, amint mondtuk, s havaselvei oláhok szállták meg, majd Gyulafehérvár elfoglalása után Balassa Menyhárt is odasietett. Nem volt tehát már semmi Erdélyben, a Felvidéken és Délmagyarországon, egészen Kassáig, ami ne a királyné hatalma alá tartozott volna, vagy nem lett volna csapataitól ostrom alá fogva.

Így Izabella királyné is elhatározta, miután a császári csapatokat csufosan szétszórták, hogy fiával Erdélybe megy, s mivel annyi sereg volt készenlétben, minden félelme elmúlt, hogy visszatérését országába meg tudják akadályozni. Tehát ötszáz lovassal és négyszáz lengyel gyalogossal útnak eredt, s mikor átlépte a határt, a magyarok előkelői elébe vonultak.

Erdélybe mindenki teljes kedvezésével és örömeire vonult be. Közben Dobó sűrűn küldött leveleket Ferdinándhoz, melyekre az azt válaszolta, hogy nagy segítségre van remény, s megparancsolta, hogy bátran harcoljanak; egyik oldalról levelekkel, másik oldalról reménykeltéssel az ostrom sokáig késleltetett, míg végre Izabella megérkezett, ami már ősznek idején volt. Ekkor aztán a reményt is elvesztették. Tudták ugyanis, hogy nem jöhet semmiféle segítség, s hogy a megszállás állhatatos-sága minden várat elfoglalhat. De Ferdinánd is inkább kívánta, hogy nagyobb háboru bonyodalmaitól a következő nyárra ment legyen. Szószólói ugyanis, Zay Ferenc és Verancsics Antal megirták, hogy nem érhet el békét, de még csak fegyverszünetet sem, ha János [Zsigmond] vissza nem kapja minden birtokát. Tehát Dobóhoz levelet küld, hogy ítélete szerint méltányos feltételekkel adja meg a várat; Szolimánnak is megírja, hogy kedvére tett, mert megparancsolta, hogy Erdélyt adják vissza János [király] fiának, hogy mennél erősebben fennálljon közöttük a béke, vagy legalábbis a kölcsönös fegyverszünet, s már meg is hagyta a kapitányoknak, hogy az őrségeket vezessék el.

Midőn Izabellának és az országnak követe a következő évben Henrik [francia királyhoz] megérkezett, hálát adott, hogy a királynét és fiát követével, Cambray Jakabbal felkerestette, nekik segítségét megígérte, s hogy Szolimánnál a királyság helyreállításáért szorgosan és komolyan közbenjárt, mert a [királynét] egyéb igaz okok mellett a leghatalmasabb király buzdítása is vezette, hogy visszakövetelje csellel elvesztett országát. De az ország biztonsága s a király méltósága megkívánja azt, hogy a szomszédos Lippát, Temesvárt, Becsét, Becskereket, Orsovát s Délmagyarország többi részeit, melyek György barát árulása folytán Ferdinánd kezébe jutottak, s melyeket az elveszített, a törökök leghatalmasabb császárától a nála élvezett tekintélyével visszaszerezze, amit ha megkapna, Felsőmagyarország többi részei is könnyen megszabadulhatnak vagy befolyás vagy erő segítségével Ferdinánd hadi erejétől. De ennek folytatására és várt eredménnyel való bevezetésére, hogy valamikor a fényes kezdet szerencsés kimenetelnek örvendhessen, két dologra van szükség. Szolimán kegyére, melyet mindnyájan éreznének, ha a határokat helyreállította, s a királyi felségnek pénzbeli segítségére a háború költségeihez. Küldjön tehát Szolimánhoz tekintélyes és tevékeny szószólókat követségbe, s adjon zsoldot öt évre ötezer [katonának]. A király a követséget nagy örömmel fogadta s válaszolt nekik, s minden

hosszas halogatás nélkül a kívánt válasszal bocsátotta el a követet, azonfelül leányát nőül ígérte János [Zsigmondnak], s [megígérte], hogy gondoskodni fog Raguzáig való elviteléről, onnan nem nagyon hosszú utazással lehet Magyarországra eljutni Szolimán békés tartományain keresztül; ötezer gyalogost küldtöt évre, s szerződéseibe nemcsak, hogy bele fogja [Erdélyt] foglalni, hanem minden erejével, minden buzgóságával gondoskodni fog arról, s teljes egészében keresztül viszi, hogy valamilyen meggondolással, valamilyen feltétellekkel, amennyire csak vagyonától, hatalmától, tanácsától, pénzétől s tekintélyétől telik, Lippát, Temesvárt s Délmagyarországot vejjék, János [Zsigmond] királynak s leányának visszaszerzi. Ha tehát az ily fényes rokonság, s ekkora barátság Izabellának s az országnak szívében fekszik, három hónap alatt intézzék el, hogy választ kapjon. Mindezek mellé saját követét, az előkelő és tudományokban jártas Martinez Péter Ferencet fényes követséggel elküldi. Egyet azonban titkos megbízással lelkére köt, hogy mikor az ország előkelőivel vagy magával a királynővel beszél, [mondja meg], hogy az ifjú János [Zsigmond] nehogy női társaságban vagy hitvány emberek környezetében nevelkedjék, hanem gondoskodjanak, hogy tanácsukkal s fáradozásaikkal a királyságra előkészítsék, tanítsák és szoktassák. Báthory Kristóf ugyanazon az úton, amelyiken ment, ezzel a francia követel együtt még a nyár előtt visszatért. Követségének eredményét a követ nyilvános gyűlésen ragyogó szónoklatban adta elő, s mindenkit nagy öröm töltött el. Sőt a vezető emberek s mind a két ország rendjei határozatból kifolyólag biztatják a királynét, hogy János [Zsigmondot] küldje Váradra, hogy hozzászokjék a közügyekhez.

De a királyné a szívében titokban gyanut fogott és félt. Hiszen emlékezett, hogy György biboros is mindig ezt az egyet sürgette és követelte, s mikor ezt, ami végeredményben hasznára lett volna az országnak, semmi módon, semmi tanáccsal nem tudta elérni, az országot becstelenül és álnokul Ferdinánd kezére játszotta. E mellett Bona királyné ravasz tanácsai már annyira eltöltötték elméjét, s annyira rávették, hogy szilárdan elhatározta: semmiféle békét nem fogad el többé, azonban szavaival szeliden fog bánni. Izabella tehát mérhetetlen hatalomvágya, s minden asszonyi romlottságra kicsapongó életének tulságos szabadoossága miatt ennek a hatalmas királynak a rokonságát, barátságát, fiának és országának egyetlen biztosítékát nemcsak, hogy nem fogadta el, hanem megvetette s csúnyán visszautau-

sította, úgyhogy a követ, mert nem bántak vele a méltóságához mérten, végre is Sztambulba távozott. Az urakat is, akik úgy vélték, hogy fiának neveléséről s az ország kormányzásáról nagyobb lelkiismerettel kell gondoskodnia, gyűlölettel és haraggal üldözni kezdte. De közben átlátva, hogy fia már felserdült, korára nézve szinte már érett, a háborúnak a fáradtságát és gondjait pedig asszonyi lelkével nehezen tudta elviselni, a békére utat és módot keresett.

Később Izabella új terveket kezdett szívében forgatni. Mikor a gondokban kimerült, egész napját a szórakozásnak szentelte, melyeket s a háborus költségeket az évi adóból alig tudott fedezni, ezért, ha alkalom kínálkozott rá, kiváló férfiak vagyonát is megkivánta. Lelkének felingerelésében pedig nem kis jelentőségű szerepe volt Bebek Ferencnek. Mert körülbelül ebben az időben ez a nagyvonalú s széles baráti körrel bíró ember magától elhatározta, hogy Szolimánhoz megy, s Szolimán megbecsülésének sok jelével mutatta ki, hogy hozzá való menetele nem volt kedve ellen való, midőn tanácskozott vele, s tiszteelő szavakkal fogadta, s bőven adott neki ajándékba mindenféle dolgot, s kérésének eleget tett, amennyiben a kormányzói méltóságot reá ruházta, mint ahogy János, az apa mellett Gritti Alajos volt, s megparancsolta, hogy mindkét vajda, a moldovai és havaselvi is neki engedelmeskedjék. Melléadott egy csauszt is megbízással a királynőhöz és az ország rendjeihez. Miután Erdélybe megérkezett, a csauszt a megbízással a királynőhöz küldötte. Hanem a királyné, szinelve, mintha a dologba beleszügyodott volna, több tárgyalás után ajándékokkal és ígéretekkel ezt az embert megnyerte. De a vezetőket és előkelőket, akiknek segítségével az országba jött, megjegyezte magának: Kendy Ferencet, s Antalt, Bebek Ferencet és Balassa Menyhértet s Csáky Mihály kancellárt. Biztos, hogy Petrovics is ezek között volt, mert az asszonyi uralmat megunva azt kívánta, hogy a már felserdült János [Zsigmond] a közügyekhez hozzászokjék, s hogy a helyzetet változtassák meg. Ennél a férfiunál nem lehetett senki hűségében állhatatosabb, s nem szerethette jobban a hazáját. De a belsejében rejtőző lomhaság és bizonyos félnétség miatt, melyet az emberek középszerűségnek tartottak, gyakran ártott; békében ugyanis, mikor a dolgok kedvezően folynak, az emberek bárkit bölcsnek tarthatnak, de amikor a dolgok kedvezőtlenre fordulnak, akkor tűnik ki minden bölcsesség és derékség haszna és dicsősége. János királlyal anyai ágon rokonságban volt, nemzetségére a boszniai Jajcza mellől,

mint János király is, mert ősi birtoka, Zápolya, nem volt távol Jajczától, s onnan vette vezetécknevét a János [király] családja. Az első, aki a [Zápolyai] családot felvirágoztatta, Imre volt, az, aki Mátyás király alatt a bosnyák bánságot viselte, azután pedig tanácsos és kincstartó lett, s Magyarország és Illyria-szerte igen nagy területeknek hetvenkét várát kapta meg Mátyástól, azonkívül igen nagy gazdagságot, s a tisztségeknek és méltóságoknak igen előkelő helyét az elsők között, mégis a közhit szerint Báthory Istvánnal együtt egyik szerzője volt [Mátyás király] halálának, s Bécsset és Ausztriát ütközet nélkül, erőszak nélkül, aranytól megvesztegetve átadta az ellenségnek. Ennek a fia volt I. János, aki az Izabellától fogant II. Jánosnak Györgyöt és Petrovicsot tette végrendeletében gyámjává. Hanem [Petrovics] megöletését természetes halálával kevéssel előbb megelőzte, Csáky Mihályt pedig valami eset mentette meg. Tehát [a királyné] volt egyedüli oka e férfiak halálának, s nem is kellene érte megbélyegezni, ha végtelen kincsvágya és kapzsisága a jó dolgokat is nagyobb bűnökkel nem szennyezte volna be. Bebek őt megfosztotta az uralomtól, mivel Szolimántól kormányzói címet nyert, s a királyné nehezen viselte el, hogy erősen megkisebbedik hatalma. De a legsúlyosabb és legelviselhetetlenebb az a közös ok volt, hogy a négy férfi egymás között esküvel megerősített szövetséget kötött, ami a királynő előtt félelmetesnek látszott, mert ez a négy férfi hatalmával, kedveltségével, vagyonával, barátaival, váraival és városaival szinte birtokolni látszott az országot. Már pedig minden szövetkezés, még olyan jó színezettel is, az országban meg nem engedett; egykor ugyanezen ok miatt János király Kendy Perencet felségsértésért elítélte, jószágaitól megfosztotta, s a fejvesztést csak a [király] halála miatt kerülte el. Izabellának a tervét az egy lengyel Nisoczky Szaniszlón kívül, akivel a legszelidebben is bánt, s a kire rábízta minden titkos dolgát, senki emberfia nem tudta; a meglakoltatásnak a módját azonban nem találta volna meg, ha Balassa Menyhértet meg nem nyeri. Nisoczky ugyanis titokban Balassával tárgyalt, s megmutatta, hogy ő is azok között van, de ha a dolgot végrehajtja, nemcsak bocsánatot fog nyerni, hanem végrehajtott munkája jutalmául megkapja Kendy Ferenc Vécs nevű várát is. Elfogadta a feltételt Balassa, ez a minden gaztetre képes ember. [A nevezettek] tehát fontos tárgyalások ürügyével a királyné Gyulafehérvárra hívátja, ott a meghatározott napon, mely [1558.] szeptember huszonkettedikére esett, egyszerre és ugyanakkor mind a három

férfit, mindegyiknek kijelölve a gyilkosát, egy időben, családi házuk falai között karddal megölik, ugyanekkor Bebek Ferenc hálószobájában mérget talált, melyet Sztambulból hozott volt. A királyné pedig Tordára gyűlést híván egybe, a három férfi összeesküvéséről beszámolt, s a nyilvánosság elé mutatta a mérget, idézve és felmutatva tanukat, akik tanui voltak a mérge megtalálásának és elhozatalának, akik között egyik volt Tarczy György; ez ok miatt szentesítették, hogy mint felségsértőket elítélve joggal ölték meg őket, s hatalmas birtokaik minden javaikkal s vagyonukkal a kincstárra szálltak.

Kendy Ferencnek mérhetetlen volt a vagyona: csupán gabona több mint ezer asztaggal, melyek közül némelyik hihetetlen nagyságú volt, s egy sem volt száz forintnál kevesebbet érő, a legtöbb pedig ezer forint értékű volt; s nagy tömegű kivert s ki nem vert aranya-ezüstje volt. De Zokol nevű havaselvi vajdának a kincseit is birtokolta, ami úgy történt, hogy Zokol, egy előkelő férfi, Petrasko vajdát méreggel eltette láb alól, s az országot elfoglalta. Szolimán haragra gerjedt ellene, s háborúval akarta elkergetni és megbüntetni, tehát elmenekült és kincstárát Kendy Ferencnél helyezte el, kötelezve őt, hogy ha valami emberi dolog történék vele, a fiának adja vissza. Zokolt végre is elfogták, s Sztambulba küldték, ahol meghalt, fiainak és feleségének pedig nagy nyomorukban és szerencsétlenségükben nem adott vissza Kendy Ferenc semmit az apai kincsekből. Tehát innen is szaporodtak nagy kincsei; várainak és szolgálóinak tömege szinte fejedelmi volt. Mégis minden javak között semmit sem birt kevésbé, mint a kegyességet, hűséget és derékséget, mint a jó tulajdonságokat. Ugyanis János [királyt], – összeesküvést szöve Majláttal és Balassa Imrével, – elárulta, mire az őt az országgyűlésen felségsértésért elítélte, s vagyon vesztéssel büntette, s csak nyomorult élete maradt meg a király hirtelen halála miatt, de alig maradt egy szál szolgálója is. Azonban később Izabella tulzott engesztelékenységgel minden vagyonát visszaadta, s régi kegyeibe visszafogadta. Ezután, mikor György biboros az urakat kijátszva gonoszul átadta az országot Ferdinándnak, s maga Castaldo által meggyilkoltatott, Ferdinánd a vajdaságot neki, s egy társának adta. De nem sokkal később őt is elárulta, s visszahívatta a királynét és János [Zsigmondot], s náluk a tisztségeknek és méltóságoknak legmagasabb fokát megtartotta; majd ismét összeesküvést szőtt a királyné és fia ellen. Bebek Ferenc az árulás útálatos bélyegén kívül egész életét sok és szertelen nagy bűnökkel

élte le, egy volt az előkelők közül, aki a szerencsétlen Magyarországot állhatatlanságával, – mert egyik párthoz sem volt soha hű, – széthuzta, elgyengítette, elárulta, Fülek várát pedig hanyagsága és kapzsisága miatt elvesztette. Ha csak atyai örökségét vesztette volna el, akkor is méltó lett volna erre a büntetésre, de mikor azzal a várral együtt, melyet a legerősebbnek, legjobban felszereltnek, s az ellenséges [török] sereggel felérőnek tartottak, szörnyű kapzsisága miatt az ország is majdnem az ellenség kezébe került, milyen büntetést tartsunk elég nagynak számára? Kendy Antal, ámbár nem volt zavargó jellemű, vagy nem volt képes erre igen súlyos betegsége miatt, állhatatlanságával mégis ugyanazon munkálkodott. Izabella a kiskirályokat, főleg a magyarországiakat, kezdte magától erősen elidegeníteni szokásai, élete, uralomvágya, János fiának rossz nevelése, a nemtelen lengyel embereknek köz- és magánéletben való szerepeltetése (egy sem volt ugyanis vitézségére vagy eszére kiváló közülük) miatt; a becsületesség előtt szinte zárva látszottak lenni mind a királyné, mind János [Zsigmond] ajtói, s hozzá csak az udvari söpredék legnemtelenebb s legelvetemültebb lengyelei bocsáttattak be, akik nem vágytak s nem törekedtek a becsületességre, hanem csak a borozásra, tétlenségre s mindenféle gonosz mesterségre. Megtörtént, hogy miután Várad a hatalmába került, s elég nagy erővel valahogy megerősítették, ezer régi lovast, szinte a magyar tartományok oltalmát, egyszerre elbocsátott a szolgálatából. De a dolog oka Bebek Györgytől eredt. Kevéssel az előtt ugyanis az apai birtokot apja kizárásával a maga hatalma alá hajtotta, apjának csak erdélyi vagyona maradt meg. Mikor egyrészt a német csapatok állandóan háborgatták a közeli szomszédság miatt, s másrészt a segítség részben késett, részben elmaradt, aztán mivel Ferdinánd jutalmakkal kecségtette, néhány falut kapva és a katonáknak járó zsold felől megegyezve a pártjára állott.

Egyébként a királyné, miután végrehajtotta a három férfi megöletését, a hadsereg legfőbb parancsnokává Balassa Menyhértet tette, az igen alkalmas Szatmár városát, somlyói Báthory István és Kristóf [birtokát] azok beleegyezésével neki székhelyül kijelölte, ehhez csatolta Tasnád várának kapitányságát, s három szomszédos vármegye tizedét, valóban mérhetetlen tömegű mindenféle terményt a katonák ellátására, igen gazdag várost, s az érc-, de különösen az ezüst-bányák közül a legnemesebbet, Nagybányát. Tehát

ezt a három nagyjelentőségű helyet birtokolta Magyarországon. Erdélyben a királyné már előbb két várat adományozott neki, melyeket testvére, Balassa Imre felségsértés miatt I. János idejében elveszített. [Balassa Imrét] János király közepes körülmények közül Erdély vajdájává emelte társával, Majláttal, s ezért a mérhetetlen jótéteményért mérhetetlen bűnnel az országot Ferdinánd kezére törekedtek juttatni, de szerencsétlenül és érdemeikhez képest utolsó napjaikig gyöttrődtek, egyik a sztambuli börtönben, másik Pozsonyban halt meg, minden vagyonuktól megfosztva.

Izabella pedig, miután a francia feltételeket visszautasította, háborus gondoktól gyötörve, s főleg mivel mindenki János [Zsigmond] uralkodását kívánta, aki már abban a korban is volt, amikor uralkodni s nem kormányoztatni kell, reménykedve és félve új dolgok felé fordította figyelmét. Egészsége megromlott, sőt halálhíre is támadt, mire Balassa Menyhért a négyszáz német lovas kapitányainak, Geradovskynak és Jablonskynak levelet irt (ezeket Ferdinánd a háboru kezdetén toborozta, de befejeződvn a háboru, későn érkeztek), s intette őket, hogy rögtön hozzá siessenek, mert kész átadni Erdélyt Ferdinándnak, ha segítségére jönnek; a királyné halála jó alkalommal kecsegtet. A hír és az ember hiú volta azonban a dolgot megzavarta, s [a kapitányok] Balassa levelét a lengyel király szepesi városainak kapitányához küldték. A királyné pedig elhatározta, hogy testvére, Zsigmond Ágost útján Ferdinánddal békét köt, oly nagy csendben, hogy egyáltalában nem tudott róla senki Nisoczky Szaniszlón kívül, Zsigmond is csak az egy Cromer Márton állandó követe útján tárgyalt Ferdinánddal, mert már előbb Szolimántól [beleegyezését] elnyerte: aki ezzel kimutatta János [Zsigmonddal] szembeni nagylelkűségét és szeretetét. Ugyanis nemcsak azt engedte meg, sőt buzdította is, hogy a németekkel békét kössön, hanem ezenfelül megengedte, hogy Ferdinánd lányát elvegye, vagy akárki mást; s azért intette a házasságra, hogy gyermekei legyenek. Egyet azonban megtiltott: egy város vagy falu vagy csak egy ujjnyi föld átadásával se kisebbitse meg országát. Ennél a követségnél Gyulay Mihály buzgólkodott, hűségben, állhatatosságban, tehetőségben és műveltségben kiváló férfi. Akkora volt Szolimán nagylelkűsége és bizalma, hogy nem kételkedett és nem aggódott. Ez a béke a következő feltételekkel jött létre: Ferdinánd a lányát, akit Castaldo és Nádasdy Tamás útján előbb megígért, feleségül adja János [Zsigmondnak] fejedelmi hozománnyal,

Abaujvármegyéről János lemond, mert Kassa, Felsőmagyarország fővárosa abban volt, ugyanis méltatlan, hogy amely vár a másik részen van, annak tartozékait más birtokolja. Bereg és Ugocsa vármegye a kettőjük hatalma [alá tartozik], a tized és adó a kettőjüké, de egynek-egynek a fele csak. Munkácsot, Husztot, Szigetet, Alsómagyarországot és Erdélyt János a maga erejével s törvényeivel szabadon, teljesen, örökké és királyi hatalommal birtokolja. Csak a királyi címtől tartózkodjék, de válasszon mást, amilyet akar. Oly nagy volt [a királynéban] a birtoklásnak és élvezésnek a vágya, hogy igáslovakat, kocsikat, eszközöket, s ami csak kell az utazáshoz, előteremtett. Magának Munkácsot, Husztot s Szigetet jelölte ki lakóhelynek, mert ezeket Krakkótól kis távolság választja el. De már nehéz betegségben feküdt, azonban olyan szívósan, hogy nem látszott közelinek a halálveszély. Mégis elhatározta, hogy végrendeletet készít, s úgy akarta, hogy Balassa Menyhért legyen fiának legfőbb kormányzója, midőn egyszerre Lengyelországból felfedik Balassa gonoszságát: ugyanis Jablonsky és Geradovsky a szepesi városokban, melyek Lengyelországnál voltak elzalogosítva, téli tábornokot, s Balassa terveit és leveleit a lengyel király kormányzójának megmutatták, az pedig adta a lengyel királynak. Végre [Izabella] Nisoczky Szaniszlót küldi Zsigmondhoz a megerősítő levelekkel s az egész tárgyalás végső záradékával, hogy amikor az is visszatért, maga Munkácsra menjen, s János [Zsigmondra] bizza az ország vezetését. Négy nappal később, súlyosodván betegsége, mindenki számára váratlanul eltávozik az élők sorából [1559.]. Nisockyért gyorsan követet küldenek, hogy az útból visszahívja, s összehívják az előkelőket, hogy a béke pontjait és a feltételeket előadja. Ezek felett súlyos vita keletkezett, s úgy vélték, hogy a királyné megkisebbitette fia és az ország tekintélyét, azonkívül elvette a jövő reményét. Tehát egyesek hivatkoztak a király korára, az adókra, a hadseregre, Szolimán segítségére, de főleg az ifjuság erejére és reményére, s jó kívánságokkal halmozták el; mások azt mondogatták, hogy a királyné feltételeihez újabbakat kell csatolni, s Liptó vármegyében a Fátrát, vagy Kassát kell az ország határára kéri, s ehhez a feltételhez kötni a békét. Végre közakarattal elhatározzák, hogy fényes követséget kell Ferdinándhoz küldeni, szószólók pedig Csáky Mihály és Hagymási Kristóf legyenek. Zsigmondhoz másik követséget küldenek, hogy adjon egy nagytekintélyű férfit a béketárgyalásokra, hogy a megbeszélések az ő közvetítésével és békéltetésével follyanak, s a királyi

tekintélyért és a mindkétfelől szorító szükségért, ami nagyon fontos tényező lesz a dolgok vitelében, közbelépjen, s a békét a köz hasznára erősítse meg.

Izabella Zsigmond lengyel királynak elsőszülött leánya volt Bona királynőtől, a második feleségétől, mert az első János magyar király huga volt, de atyjától csak az életét nyerte, anyjától erkölceit, szokásait, természetét kapta. Három évvel azután, hogy elvette, János [király] meghalt. Többek között egy Ligenza nevű lengyellel gyengéd viszonyban élt. Zenében s táncban, egyetlen gyönyörűségében, nagy kedvét lelte, s nem átallotta akármelyik udvari emberével táncba menni. Jegelt borral élt, melyet télen nyáron olyan hidegen ivott, amennyire csak bírta, s ezzel belső részét tönkretette, úgyhogy be sem töltve negyvenedik évét, meghalt. Valóban sok és nagy bajnak volt az okozója. S hátrahagyott egy fiút, aki nevelésére, szokásaira nézve hozzá nagyon hasonló volt, atyjától és minden jótól azonban elfajzott.